

Krzysztof Usakiewicz

Faculty of "Artes Liberales"
University of Warsaw

The Greek *Phyllada* and the *Old Serbian Alexander Romance*

The *Alexander Romance* is probably the one and only book which has been developed continuously over more than two thousand years. The traditions of Alexander's legend had already begun to form during Alexander's life (Nawotka 2004: 402) and a large increase in the number of texts extolling the feats of the Macedonian ruler was noted soon after Alexander's death in Babylon in 323 B.C. A dozen or more historians described in them the history of Philip's son and successor (Holton 1974: 3). Later accounts devoted wholly to Alexander include: *The Anabasis of Alexander* by Arrian and its anonymous summary *Itinerarium Alexandri*, works by Diodorus Siculus, Curtius Rufus and Justin and also *The Life of Alexander* by Plutarch (Nawotka 2004: 8–9).

However, the most important text for Alexander's later legend was the so-called *Alexander Romance* by Pseudo-Callisthenes, dated to late antiquity, in which the ruler of Macedon was fully idealised. Due to many translations of this work the legend of Alexander has spread through Europe and Asia (Stoneman 2007: 19–20). Despite this the *Alexander Romance* by Pseudo-Callisthenes had been neglected for many years by researchers – a description of the fictional Alexander's adventures was not seen as a valuable historical or literary source, so only recently the interest in this work has begun to arise in the world of human sciences (Nawotka 2010: 7).

However, the *Alexander Romance* by Pseudo-Callisthenes was well known in the Byzantine Empire, where Alexander became a hero of chronicles and Christian apocryphal literature (Stoneman 2007: 217–221). In the 12th century, during the reign of the Comnenus dynasty, a new wave of interest in Pseudo-Callisthenes arose in the Byzantine Empire.

Possibly owing to the lively contacts of Byzantium with the West the story of Alexander's adventures came back to Greece in westernised form (Stoneman 2007: 217–221). The poem *Alexander the King*, 6120 lines long, was written in 1388 (Holton 1974: 7; Βελουδής 1989: 14).

In the first half of the 16th century *The story of Alexander*, commonly known as the *Rimada* (Holton 1974), was put to paper. Its manuscript was transported to a Greek diaspora in Venice, the cultural centre for the Ionian Islands, where in 1529 it appeared for the first time as a book, published in the printing house of a local Greek, Dimitris Zinos (Holton 1974: 8; Βελουδής 1989: 15).

In 1680, a Greek publisher living in Venice, Nikolaos Glikis, received from his son a parcel containing a few cheap folk booklets, one of which contained the story of the Macedonian king's adventures. This is how the history of a fictionalized work, usually called *Phyllada* (which can be translated from Greek as “pamphlet”, “brochure”) begins. Two years later a merchant representing Glikis at Corfu, Panos Konomos, had among his stock twelve copies of the booklet about Alexander the Great. This new Alexander story has become the most important work of Greek popular literature in the early modern epoch. Until the fourth decade of the 20th century it had forty-six editions (Βελουδής 1989: 24–27). Unfortunately, the two oldest editions of the *Phyllada* are now lost and they are known only from bibliographies. Modern critical editions are based on the edition from 1750, preserved at the Hilandar Monastery on Mount Athos (Βελουδής 1989).

Surprisingly, the *Rimada*, printed for the first time in 1529, much resembled the original *Alexander Romance* by Pseudo-Callisthenes (as did the poem *Alexander the King* from 1388). Although more than ten centuries had passed, all these texts had almost the same plot. This was not the case of the *Phyllada*, published in 1680 (only 150 years later than *Rimada*), because it had all the characteristics of Christianised versions of the narrative, which made it suitable for later use in the Greek national ideology (Βελουδής 1989: 58–63).

Although both modern Greek texts were printed for the first time in Venice, they draw from different traditions. The *Rimada* has its source in the oldest α recension of the *Alexander Romance* by Pseudo-Callisthenes, whereas the *Phyllada* sprouts from the ε recension, closely connected with the γ recension, which in turn preceded the *Old Serbian Alexander Romance*, very popular among the South Slavs in the medieval epoch. Besides, the ε and γ recensions originated from the same source, namely the β recension, which included fantastic elements (Holton 1974: 8–12, 37; Nawotka 2010: 37; Stoneman 2011: 7–10).

The *Old Serbian Alexander Romance* was formerly considered a translation of a Byzantine text from the end of the 14th or beginning of the 15th century. At present, the dominating view is, however, that this work, like other medieval chivalric romances, came to Serbian and Croatian territories in the 13th century through translations from Italian or Latin made by glagolitic scribes. In the beginning of the 14th century the *Alexander Romance* by Pseudo-Callisthenes was copied for the first time from the glagolitic to Cyrillic script (Павловић 1986: 12–13; Йонова 1992: 111–115). A redaction created this way is now known among researchers simply as the *Old Serbian Alexander Romance* (Маринковић 1986).

The first mention of the *Old Serbian Alexander Romance* in Croatian literature was made in 1389 in Zadar, and the oldest preserved manuscript was set down in the 16th century (Павловић 1986; Рапацка 1997: 11). Similarly as in the *Romance* by Pseudo-Callisthenes, the image of Alexander in the *Old Serbian Alexander Romance* was fully mythologized – the Macedonian king was presented as the ideal ruler and knight. However, unlike all ancient sources, the *Old Serbian Alexander Romance* was strongly influenced by Christianisation. In the next centuries the Serbian version spread through all the Balkans, including the Romanian and – supposedly also – Greek territories.

The *Phyllada* and the *Old Serbian Alexander Romance* are not, of course, the same – their differences become evident to a reader very quickly. Nevertheless, it is proved that *Phyllada* comes from the *Old Serbian Alexander Romance*, not from the Byzantine poem *Alexander the King* or from the *Rimada*. Unfortunately, due to the length of these texts it was not possible to publish them here in full. However, the aim of this paper is to juxtapose a few essential fragments of the *Phyllada*¹⁴.

Four excerpts are presented below. The story of Alexander's birth is taken from the very beginning of the text and it does not differ significantly from the version known from the *Alexander Romance* by Pseudo-Callisthenes. It should be noticed here that the apocryphal mention about the sorcerer Nectanebo is an example of the strong Egyptian influence in the *Alexander Romance* (Nawotka 2010: 34–35). The second excerpt, concerning the carnage in Athens done by Alexander, was not known in antiquity – it appears neither in the *Alexander Romance* by Pseudo-Callisthenes, nor in any of the earlier works about Alexander's life. It is worth mentioning, that also in the Greek edition of *Phyllada* from 1832 (in the early days of modern Greek statehood) the episode about the bloody conquest of Athens was omitted

¹⁴ The excerpts from the *Old Serbian Alexander Romance*, parallel to these presented below, will be published in the third issue of "Colloquia Humanistica".

(Βελουδής 1989: 31–32). The last two excerpts give an exemplification of the Christianisation applied to both texts. Alexander's meeting with the high priest of Jerusalem and his conversion to the belief in the one and only God was described originally by the Jewish historian Flavius Josephus (Holton 1974: 9; Dönitz 2011: 22–23; Stoneman 2011: 8–10) and later included, for instance, in a Byzantine chronicle by George Hamartolos. A description of Alexander's journey to the Island of the Blessed – a remote, utopian land whose inhabitants had been living according to God's commandments – replaced the scene of Alexander's philosophical encounter with Brahmans (gymnosophists), well known from the *Alexander Romance* by Pseudo-Callisthenes (and also from earlier works). This shows how in the *Phyllada* Alexander's motivation was subordinated to the idea of the one and only God (Йонова 1992: 137–140).

References

Dönitz S.

(2011) *Alexander the Great in Medieval Hebrew Traditions*, [in:] *A companion to Alexander literature in the Middle Ages*, D. Zuwiyya (ed.), London–Boston.

Holton D. (ed.)

(1974) *Διήγησις του Αλεξάνδρου. (Πίμαδα). The tale of Alexander. The rhymed version*, Θεσσαλονίκη.

Nawotka K.

(2004) *Aleksander Wielki*, Wrocław.

(2010) Pseudo-Callisthenes, *Historia Alexandri Magni*. Pseudo-Kallisthenes, *Romans o Aleksandrze*, ed. and trans. K. Nawotka, Poznań.

Rapacka J.

(1997) *Leksykon tradycji chorwackich*, Warszawa.

Stoneman R.

(2007) *Alexander the Great. A life in legend*, New Heaven and London.

(2011) *Primary sources from the classical and early medieval periods*, [in:] *A companion to Alexander Literature in the Middle Ages*, D. Zuwiyya (ed.), London–Boston.

Йонова М.

(1992) *Хронографската и сѐрбската александрия – проблеми на превода и рецепцията им в славянските православни средновековни литератури*, [in:] *Белетристиката в система на старата българска литература*, София.

Маринковић Р. (ed.)

(1986) *Роман о Троји. Роман о Александру Великом*, Београд.

Павловић Д.

(1986) *Роман у старој српској књижевности*, [in:] Р.Маринковић, *Роман о Троји. Роман о Александру Великом*, Београд.

Βελουδής Γ. (ed.)

(1989) *Διήγησις Αλεξάνδρου τοῦ Μακεδόνοϋ (Φυλλάδα του Μεγαλέξανδρου)*, Αθήνα.

ΔΙΗΓΗΣΙΣ
 ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ
 ΤΟΥ
 ΜΑΚΕΔΟΝΟΣ.

Περιέχεται τὸν βίον αὐτῆ, τῆς πολέ-
 μους, τῆς ἀνδραγαθίας τὰ κατορθώ-
 ματα, τῆς τύχης ὑπὸ περιώδῳσε
 ὁμῶς δὲ καὶ τὸν θάνατον αὐτῆ, καὶ
 ἄλλα πλείστα πάνυ περιέργα, καὶ
 ὡραία.

Νῦν πρῶτον τυπωθεῖσα, καὶ μετ
 ἐπιμελείας διορθωθεῖσα.

ΕΝΕΤΙΗΣΙ,

α ψ κ 1750.

Παρά Γασσάρῳ τῷ Γεράρδῳ.

CON LICENZA DE' SUPERIORI.

Fascimile of selected pages of the original edition of the *Phyllada* from 1750.

Περὶ τῆς Ὀλυμπιάδος

Ὅδε βασιλεὺς τῆς Μακεδονίας Φίλιππος εἶχε μια γυναίκα ὠραίαν ὀνόματι Ὀλυμπιάδα, ἡ ὁποία ἦτον κατὰ πολλὰ πικραμένη ὅπου δὲν ἔκανε παιδίον καὶ ἦτον πάντα φοβισμένη μήπως καὶ τὴν ἀφήσῃ ὁ Φίλιππος διὰ τὴν ἀτεκνίαν της. Ἐκείνες δὲ τὲς ἡμέρες ἐδιάβῃ ὁ Φίλιππος ἔξω διὰ νὰ πολεμήσῃ μὲ τοὺς ἐχθροὺς του, καὶ πρὶν νὰ μισεύσῃ, ἔκραξεν τὴν Ὀλυμπιάδα καὶ τῆς εἶπεν: Ἴδου ἐγὼ ὅπου θέλω ὑπάγει εἰς τὸν πόλεμον. Καὶ ὅσον καιρὸν εὐρισκομαι ἐδῶ, κάμε ὅ,τι ἡμπορέσῃς διὰ νὰ εὔρω παιδί ἀπὸ λόγου μου, ὄντας νὰ στραφῶ ἀπὸ τὸν πόλεμον· εἰ δὲ μὴ καὶ δὲν εὔρω, πλέον τὰ μάτια μου δὲν θέλουν σὲ ματαῖδοῦν. Καὶ ὕστερον ἐμίσεισεν. Ἡ δὲ Ὀλυμπιάδα, ὡς ἀγροίκησε τὸν σκοπὸν τοῦ Φιλίππου, ἐσέβῃ εἰς λογισμὸν τί νὰ κάμῃ, καὶ ἐστέκετο συγχισμένη καὶ πικραμένη πολλά. Καὶ μία ἀπὸ τὲς σκλάβες της, ὡσὰν τὴν εἶδεν πικραμένην, τῆς εἶπεν: Ἡξευρε, βασίλισσα, πῶς ἐδῶ εἰς τὸ κάστρον ἦλθεν ἓνας ἄνθρωπος, μάγος καὶ ἀστρονόμος περίφημος, καὶ ὅ,τι εἶπῃ, ὅλα ἀληθεύουν καὶ τα ψεύματα δὲν λέγει· καὶ ἐκεῖνος ἡμπορεῖ νὰ κάμῃ τίποτες διὰ νὰ γεννήσῃς παιδίον. Καὶ ὡσὰν ἤκουσεν ἡ βασίλισσα τοὺς λόγους τῆς σκλάβας, εὐθὺς τῆς εἶπε: Σὺρε ὀγλήγορα νὰ τὸν εὔρῃς νὰ μοῦ τὸν φέρῃς ἐδῶ νὰ τὸν ἰδῶ.

Πῶς ἦλθεν ὁ Ἐκτεναβὸς εἰς τὴν βασίλισσαν
τὴν Ὀλυμπιάδα

Ἐπήγεν γοῦν ἡ σκλάβα καὶ ἤφερε τὸν Ἐκτεναβὸν εἰς τὴν βασίλισσαν, ἡ δὲ βασίλισσα τὸν ἐρώτησεν: Ἐσὺ εἶσαι ἐκεῖνος ὁ περίφημος εἰς τὲς μαγεῖες ὅπου ἀκούω; Τῆς ἀποκρίθη ὁ Ἐκτεναβὸς καὶ τῆς εἶπεν: Ναί, ἐγὼ εἶμαι, κυρία μου. Καὶ ἀν ὀρίζῃς τίποτες, εἰπές μου τὴν ὑπόθεσιν καὶ ἄφησέ με ἐμένα νὰ κάμω. Ἡ δὲ Ὀλυμπιάδα ἔβγαλεν ὄλους, ὅσοι καὶ ἂν ἦταν ἐκεῖ, καὶ ἐδιηγῆθη τοῦ Ἐκτεναβοῦ καὶ τοῦ εἶπε πῶς: Ὁ ἄνδρας μου βλέποντας πῶς δὲν κάνω παιδί μοῦ εἶπε πῶς: Ἀνίσως καὶ δὲν εὔρω παιδί ἀπὸ λόγου μου, ὅταν γυρίσω ἀπὸ τὸ ταξίδι μου, πλέον δὲν θέλουν σὲ ἰδοῦν τὰ μάτια μου. Καὶ διὰ τοῦτο σὲ παρακαλῶ, ὅτι ἀνίσως καὶ ἡξυρῆς τίποτες νὰ μοῦ κάμῃς διὰ νὰ κάμω παιδί, θέλεις τὸ κάμῃς μίαν ὥραν ὀμπροστύτερα, διατὶ σήμερον ἐδιάβῃ ὁ βασιλεὺς ἔξω, καὶ ἀνίσως καὶ πιασθῇ παιδίον εἰς ἐμέ, κἂν νὰ μὴν μοῦ τὸ εἶπῃ το μαστάρδον. Ὁ δὲ

O Olimpiadzie¹

Król Macedonii Filip miał piękną żonę o imieniu Olimpiada, która rozpaczała wielce, jako że nie mogła urodzić syna i nieustannie się obawiała, a nuż Filip porzuci ją z powodu bezdzietności². W tych dniach zaś Filip wyruszał na wojnę ze swymi wrogami, a zanim odjechał, wezwał Olimpiadę i rzekł jej: „Patrz, ja wyjeżdżam na wojnę. A przez ten czas, który tam spędzę, ty rób co w twojej mocy, abym po powrocie zastał tu mojego syna. Jeśli zaś go nie zastanę, nie chcę cię więcej widzieć na oczy”. A następnie wyjechał. Kiedy Olimpiada usłyszała o zamiarach Filipa, jęła przemyśliwać, co ma uczynić, i ogarnęły ją wielkie zmieszanie oraz smutek. Jedną z jej niewolnic, gdy spostrzegła ją w takiej rozpaczce, rzekła: „Wiedz, królowo, że przybył tu do zamku pewien człowiek, słynny mag i astronom, i cokolwiek powie, okazuje się prawdą; on nie kłamie. On może coś uczynić, abys urodziła dziecko. A ledwie królowa usłyszała słowa niewolnicy, natychmiast odparła: „Biegnij szybko, znajdź go i przyprowadź przed moje oblicze, abym mogła go zobaczyć”.

Jak Nektenabo³ przybył do królowej Olimpiady

Poszła więc niewolnica i przyprowadziła Nektenabona przed królową, królowa zaś spytała go: „Tyś jest tym biegłym w magii, o którym doszły mnie słuchy?”. Odpowiedział jej Nektenabo i rzekł: „Tak, jam jest, pani. Jeśli życzysz sobie czegoś, powiedz mi, o co chodzi, i pozwól, że to sprawię”. Olimpiada więc wyprosiła wszystkich, którzy tam byli, opowiedziała wszystko Nektenabonowi i dodała, że: „Mąż mój, widząc, że nie mogę urodzić dziecka, powiedział: «Jeśli nie zastanę mojego syna, gdy powrócę

¹ Za sprawdzenie tłumaczenia i wszystkie uwagi serdecznie dziękuję prof. dr. hab. Małgorzacie Borowskiej. Jestem również wdzięczny mgr. Joannie Wegner, która bardzo mi pomogła w trakcie pracy nad przekładem. Opracowując przypisy do fragmentu o pobycie Aleksandra na Wyspie Błogosławionych, korzystałem z pomocy mgr. Eweliny Drzewieckiej, której również serdecznie dziękuję.

² Olimpiada rzeczywiście była w konflikcie z Filipem, choć główną rolę odegrały tu względy polityczne. Rzekoma bezdzietność królowej jest fikcją literacką (Nawotka 2010: 219).

³ Ostatni faraon egipski, Nektanebo II (360-343/2; w *Romansie* i jego wariantach częściej występujący pod imieniem Nektenabo), jest postacią historyczną. Władca zbiegł do Nubii po podboju przez Artakserksesa III w 343 roku. Jest niewykluczone, że faktycznie interesował się magią (Nawotka 2010: 216).

Ἐκτεναβὸς τῆς εἶπεν: Ἐχε θάρρος, βασίλισσά μου, καὶ ἐγὼ θέλω κάμει τὸν θεὸν τὸν Ἄμμωνα μὲ τὲς μαγεῖες μου νὰ ἔλθῃ νὰ μείνῃ μετ' ἐσένα, διὰ νὰ κάμῃς παιδί ἀρσενικὸν καὶ νὰ λυθῇ ἡ πίκρα σου. Καὶ βράδῳ θέλεις τὸν ἰδίῃς εἰς τὸν ὕπνον σου αὐτὸν τὸν θεὸν τὸν Ἄμμωνα νὰ ἔλθῃ εἰς ἐσένα· ὁ ὅποιος θέλει εἶναι ἡ ἀφορμὴ τῆς γεννήσεως τοῦ παιδίου. Καὶ ὡσὰν τὸν ἰδίῃς, τίποτες μὴν φοβηφῆς· ἀλλὰ κάμε ἐκεῖνο ὅπου θέλει σοῦ εἰπεῖ. Καὶ ἰδοὺ ὅπου ἐγὼ πηγαίνω διὰ νὰ κάμω τὲς τέχνες μου, διὰ νὰ τὸν κάμω νὰ ἔλθῃ. Καὶ ἐπῆγεν εἰς τὸ σπίτι του καὶ ἔκαμε τὲς μαγεῖες του, διὰ νὰ φανερωθῇ εἰς τὸν ὕπνον τῆς Ὀλυμπιάδος ὡσὰν ὁ θεὸς ὁ Ἄμμων.

Πῶς εἶδεν τὸ ὄνειρον ἡ Ὀλυμπιάς

Τὸ βράδῳ εἰς τὸν ὕπνον τῆς ἡ Ὀλυμπιάδα εἶδεν πῶς νὰ ἦλθεν ὁ θεὸς ὁ Ἄμμων καὶ ἐσέβῃ εἰς τὸ παλάτιόν τῆς καὶ τὴν ἀγκαλίασεν, καὶ ἔλαβεν μεγάλην θεραπείαν ἀπὸ αὐτόν. Καὶ εἶδε πῶς τὴν ἐπλάκωσεν ἀπάνου εἰς ἓνα χρυσὸν κρεββάτι καὶ τῆς εἶπε: Σήμερον ἡ μήτρα σου νὰ λάβῃ παιδίον. Καὶ εὐθὺς ἐξύπνησεν ἡ Ὀλυμπιάς καὶ κράζει τὸν Ἐκτεναβὸν καὶ τοῦ λέγει: Ἀπόψε εἶδα τὸν θεὸν ἐκεῖνον εἰς τὸν ὕπνον μου καὶ ἐπιθυμῶ πολλὰ νὰ μείνω μὲ ἐκεῖνον. Ὁ δὲ Ἐκτεναβὸς τῆς εἶπεν: Σὰν τί λογῆς τὸν εἶδες; Ἐκεῖνη δὲ τοῦ εἶπεν: Ὡσὰν ἓναν τράγον μεγαλοκέρατον, καὶ κάμε τὴν τέχνη σου διὰ νὰ μεταέλθῃ καὶ βράδῳ. Ὁ δὲ Ἐκτεναβὸς τῆς εἶπεν: Ἄν θέλῃς νὰ λάβῃς τὸ ποθοῦμενόν σου, δὸς μου ἄδειαν νὰ μείνω βράδῳ εἰς τὸ παλάτι σου, διὰ νὰ κάμω συντροφία τοῦ θεοῦ τοῦ Ἄμμωνος. Καὶ αὐτὴ τοῦ ἀπηλογήθη καὶ τοῦ εἶπεν: Σοῦ δίνω κάθε ἐλευθερίαν νὰ ἔχῃς, μόνον αὐτὸν τὸν θεὸν νὰ κάμῃς διὰ νὰ τὸν ἔχω εἰς συντροφία μου. Καὶ ὁ Ἐκτεναβὸς τῆς εἶπεν: Βράδῳ θέλω σοῦ τὸν φέρει χωρὶς ἄλλο.

Πῶς ἐνέμπαιξεν ὁ Ἐκτεναβὸς τὴν Ὀλυμπιάδα

Ὡσὰν ἐπῆρεν ὁ Ἐκτεναβὸς ἀπὸ αὐτὴν τὴν ἄδειαν διὰ νὰ μείνῃ εἰς τὸ παλάτι τῆς, ἐπῆγεν καὶ ἐπῆρε κέρατα μεγάλα καὶ ἓνα τομάρι τράγου καὶ ἔβαλεν τὰ κέρατα εἰς τὸ κεφάλι του καὶ ἐνδύθη καὶ τὸ δέρμα τοῦ τράγου καὶ ἔγινεν ὡσὰν ἐκεῖνος ὁ θεὸς καὶ ἐπῆγεν τὸ βράδῳ εἰς τὸ κρεββάτι τῆς Ὀλυμπιάδος καὶ ἔμεινεν μὲ αὐτὴν ὀλίγην ὥραν καὶ τῆς εἶπε: Βασίλισσα, τὸ παιδίον ὅπου θέλει γένει θέλει εἶναι ἀρσενικὸν καὶ νὰ ἔχῃ μεγάλες χάρες ἀπάνου του καὶ θέλει ὀρίσει ὄλην τὴν οἰκουμένην. Καὶ τότες ἐκατέβῃ ἀπὸ τὸ κρεββάτι καὶ ἐδιάβῃ εἰς τὴν κατοικίαν του. Καὶ τὸ ταχὺ ἐσηκώθη ἡ Ὀλυμπιάς καὶ ἐπῆγεν εἰς τὸν Ἐκτεναβὸν καὶ τοῦ εἶπεν: Ἀπόψε μὲ τὸν θεὸν ἔλαβα μεγάλην ἀγγαλίαν, καὶ σὲ παρακαλῶ, κάμε τον νὰ ἔρχεται κάθε βράδῳ εἰς ἐμένα. Καὶ ὁ Ἐκτεναβὸς τῆς εἶπεν: Δὸς μου τελείαν τὴν ἄδειαν, διὰ νὰ σοῦ τὸν φέρνω κάθε βράδῳ. Ἡ δὲ Ὀλυμπιάδα τοῦ εἶπε: Πάλιν θέλεις νὰ σοῦ δώσω ἄδειαν; Ἐγὼ σοῦ

z wyprawy, więcej nie chcę cię widzieć na oczy». Dlatego proszę cię, jeśli potrafisz coś zrobić, bym urodziła syna, uczyni to nie tracąc chwili. Dziś bowiem król wyjechał, jeśli więc nawet pocznę syna, oby nie uznał go za bękarta”. Nektenabo jej odparł: „Odwagi, królowo, sprawię czarami, że przyjdzie do ciebie bóg Amon⁴ i połączy się z tobą, a ty poczniesz męskiego potomka i uśmierzy się twój ból. Wieczorem ujrzysz we śnie, jak bóg Amon do ciebie przychodzi. On sprawi, że urodzisz syna. A gdy ujrzysz go, niczego się nie lękaj, lecz czyni to, co ci powie. Oto pójde teraz skłonić go czarami, aby przyszedł”. I poszedł do domu i odprawił czary, aby ukazać się we śnie Olimpiady jako bóg Amon.

Jak Olimpiada ujrzała sen

Pod wieczór Olimpiada ujrzała we śnie, jakoby zjawił się bóg Amon, wszedł do pałacu i wziął ją w objęcia. Poczuli za jego sprawą wielką ulgę. Zobaczyła, że ułożył ją na złotym łożu i rzekł jej: „Dziś w łonie twoim poczniesz się dziecko”. A Olimpiada zbudziła się natychmiast, wzywa Nektenabona i mówi: „Dziś wieczorem ujrzałam we śnie tego boga i bardzo pragnę z nim pozostać”. Nektenabo zaś spytał: „Pod jaką postacią go ujrzałaś?”. Ona mu odparła: „Jako kozła z wielkimi rogami. Użyj swych czarów, aby znów przyszedł wieczorem”. Nektanebo jej odparł: „Jeśli chcesz mieć swojego kochanka, pozwól mi, abym pozostał na wieczór w twoim pałacu i dotrzymał towarzystwa bogu Amonowi”. Ona zaś mu odparła i rzekła: Daję ci wolną rękę, spraw jedynie, aby bóg ten dotrzymał mi towarzystwa”. A Nektenabo jej rzekł: „Wieczorem niechybnie go sprowadzę”.

Jak Nektenabo zwiódł Olimpiadę

Gdy Nektenabo otrzymał od niej zgodę na pozostanie w jej pałacu, poszedł i zabrał wielkie rogi oraz kozłą skórę, zamocował sobie rogi na głowie i owinał się skórą. Upodobniwszy się do tego boga, udał się wieczorem do łoża Olimpiady, pozostał z nią przez krótki czas i rzekł: „Królowo, dziecię które się urodzi, będzie mężczyzną. Niech ma wszelkie przymioty i zapanuje nad całym światem”. Po czym opuścił jej łożo i udał się do swej komnaty. Olimpiada szybko wstała, poszła do Nektenabona i rzekła: „Dziś wieczór zaznałam z bogiem wielkiej radości, proszę cię więc, uczyni, aby przychodził on do mnie każdego wieczoru”. Nektenabo jej rzekł: „Daj mi pełne pozwolenie, a będę sprowadzał go co wieczór”. Olimpiada zaś rzekła: „Znów chcesz, abym dawała ci przyzwolenie? Powiedzia-

⁴ Opowieść o spotkaniu Nektanebona z Olimpiadą jest apokryficzna. Historyczny Aleksander rzeczywiście jednak niejednokrotnie sugerował, że uważa się za syna Amona (Natwotka 2010: 15, 220-222).

εἶπα νὰ μὴν ἔχης κανένα ἐμπόδιον, καὶ κάνε ἐκεῖνο ὅπου ἤξεύρεις. Καὶ ὡσὰν ἐπῆρε τέτοια ἐλευθερίαν ὁ Ἐκτεναβός, ἦτον πάντα με αὐτὴν καὶ ἔκανε ἐκεῖνο ὅπου ἐπιθυμοῦσε. Καὶ ἀπερνώντας καμπόσος καιρός, ἐγγαστρώθη ἡ Ὀλυμπιάς καὶ ἄρχισε νὰ ἀγροικᾷ τὸ παιδίον εἰς τὴν κοιλία τῆς. Καὶ κράζει τὸν Ἐκτεναβὸν καὶ ἀρχίζει νὰ κλαίγῃ λέγοντας: Πῶς νὰ κάμω, ἀνίσως καὶ ἔλθῃ ὁ ἄνδρας μου καὶ με εὔρῃ ἐγγαστρωμένην; Καὶ φοβοῦμαι νὰ μὴν με φονεύσῃ. Ὁ δὲ Ἐκτεναβὸς τῆς εἶπε: Ἄφησε ἐμένα νὰ κάμω τὴν κυβέρνησιν διὰ αὐτὴν τὴν ὑπόθεσιν.

Πῶς ἔκαμε μαγείας ὁ Ἐκτεναβός καὶ εἶδεν ὄνειρον ὁ Φίλιππος

Ἐπῆγε δὲ ὁ Ἐκτεναβός καὶ ἐπῆρεν ἓνα πουλίον λεγόμενον κουκουβάγια καὶ ἔκαμε με αὐτὸ τὲς μαγείες του, διὰ νὰ ἰδῇ ἐνύπνιον ὁ Φίλιππος διὰ τὴν ἐγγαστρία τῆς Ὀλυμπιάδος. Καὶ βλέπει ὁ Φίλιππος εἰς τὸ ὄνειρόν του τὸν θεὸν τὸν Ἄμμωνα με τὴν Ὀλυμπιάδα ἀντάμα καὶ τῆς ἔλεγε: Ὁ γλήγορα θέλεις κάμῃς παιδί ἀρσενικόν, τὸ ὁποῖον θέλει ὀρίσει ὄλην τὴν οἰκουμένην. Αὐτὰ βλέποντας ὁ Φίλιππος ἐτρόμαξε καὶ ἐξύπνησεν καὶ ἔκραξεν ἓνα μάγον ὅπου εἶχε, πολλὰ προκομμένον, καὶ τοῦ ἐδιηγήθη τὸ ὄνειρον. Καὶ ὁ μάγος τοῦ ἀποκρίθη: Αὐτὸ τὸ ὄνειρον ὅπου εἶδες εἶναι ἀληθινόν, καὶ αὐτὸν ὅπου εἶδες εἰς τὸ σπίτι σου ἔχε τον διὰ θεόν σου, διατὶ οἱ θεοὶ ὀρέχθησαν τὴν ὁμορφίαν τῆς Ὀλυμπιάδος καὶ ἠθέλησαν νὰ κάμουν παιδί με αὐτὴν. Καὶ ὡς ἤκουσεν ὁ Φίλιππος, ἀπατήθη εἰς αὐτὰ τὰ λόγια. Καὶ εὐθὺς ἐμίσευσεν καὶ ἐπῆγεν εἰς τὸ σπίτι του. Καὶ ἤρε τὴν Ὀλυμπιάδα πολλὰ πικραμένη καὶ αὐτὸς τὴν ἐπαρηγοροῦσε καὶ τῆς ἔλεγε: Ἄν οἱ θεοὶ ἠθέλησαν νὰ κάμουν αὐτὸ τὸ πράγμα, ἐμεῖς τί ἠμποροῦμεν νὰ κάμωμεν; Αὐτοὶ μᾶς ἐξουσιάζουν καὶ μᾶς κάνουν ὅ,τι θέλουν, καὶ μὴν ἔχῃς πλέον κακὴν καρδίαν διὰ αὐτό. Ὡς ἤκουσεν δὲ ἡ Ὀλυμπιάδα πὺ τῆς εἶπεν ὁ Φίλιππος πῶς ἔμεινεν θεὸς με αὐτὴν, ὅλη ἀγαλλίασεν καὶ ἐχάρη. Ἀλλὰ ὁ Φίλιππος εἰς ὀλίγες ἡμέρας ἠθέλησε νὰ τὴν ἐξετάξῃ πῶς ἐσυνέβη αὐτὴ ἢ ὑπόθεσις, διατὶ ἦτον εἰς ἀμφιβολίαν.

Περὶ τῆς μεταμορφώσεως τοῦ Ἐκτεναβοῦ

Καὶ καταλαμβάνοντάς το αὐτὸ ὁ Ἐκτεναβός εὐθὺς ἐμεταμορφώθη εἰς ἓνα ζῶον φοβερόν – τὸ κεφάλι του ὡσὰν ἀετοῦ, τὰ πτερά του ὡσὰν τοῦ βασιλίσκου, οἱ πόδες του ὡσὰν τοῦ λέοντος καὶ ἡ ὄρα του ὡσὰν τοῦ πάρδου – καὶ ἐφανερῶθη εἰς τὴν μέσσην ὅπου ἐκάθονταν ὁ Φίλιππος με ὄλους του τοὺς ἄρχοντας καὶ με τὴν Ὀλυμπιάδα καὶ ἐφώνησεν μεγάλως. Καὶ ἐπῆγε καὶ ἀγκαλίασε τὴν Ὀλυμπιάδα καὶ τὴν ἐφίλησεν. Καὶ σὰν τὴν ἀποφίλησεν, ἐμεταμορφώθη εἰς εἶδος γερακίου καὶ ἀπέταξεν. Ὁ δὲ Φίλιππος καὶ οἱ περισσῶτες ἐτρόμαξαν ἀπὸ τὸν

łam przecież, że nic nie ma cię krępować i możesz robić, co uznasz za słuszną”. Kiedy Nektenabo uzyskał taką swobodę, zawsze był przy niej i czynił, czego tylko zapragnął. Po pewnym czasie Olimpiada stała się brzemienna i zaczęła słyszeć w łonie swoim dziecko. Wzywa Nektenabona i zaczyna płakać, mówiąc: „Cóż pocznę, jeśli przybędzie mój mąż i ujrzy mnie brzemienną? Lękam się, aby mnie nie zabił”. Nektenabo zaś jej rzekł: „Pozostaw to mnie, a zajmę się tą sprawą”.

Jak Nektenabo odprawił czary, a Filip miał sen

Nektenabo poszedł, wziął ptaka zwanego sową i użył go w swoich czarach, aby Filip ujrzał we śnie brzemienną Olimpiadę. Widzi więc Filip we śnie boga Amona razem z Olimpiadą, i [słyszy] jak ten jej mówi: „Wkrótce urodzisz chłopca, który zapanuje nad całym światem”. Widząc to Filip zazdrościł, zbudził się, wezwał maga, którego miał na służbie, bardzo uczonego i opowiedział mu swój sen. Mag zaś odpowiedział mu: „Sen, który miałeś, jest prawdziwy, zaś tego, którego ujrzaleś w swoim domu, miej za swojego boga, albowiem bogowie zaczęli pożądać urody Olimpiady i zapragnęli spłodzić z nią potomstwo. Gdy usłyszał to Filip, dał się zwieść tym słowem. Natychmiast też wyjechał i udał się w drogę do domu. Zastał Olimpiadę wielce zafrasowaną, zaczął ją więc pocieszać i powiedział: „Skoro bogowie zapragnęli to zrobić, my coś mogliśmy uczynić? Oni nami rządzą i robią z nami to, czego tylko zapragną, nie miej zatem więcej zgryzoty w sercu z tego powodu”. Gdy usłyszała Olimpiada, co powiedział jej Filip, mianowicie, że to bóg z nią był, nie posiadała się z radości i szczęścia. Jednak po upływie kilku dni Filip zapragnął poddać ją próbie, [by się dowiedzieć], jak właściwie do tego doszło, sam miał bowiem wątpliwości.

O przemianach Nektenabona

Zdając sobie z tego sprawę, Nektenabo natychmiast przemienił się w straszne zwierzę – głowę miał orła, skrzydła bazyliszka, łapy lwa, wzrok zaś leoparda – i ukazał się tak pośrodku sali, tam gdzie siedział Filip wraz z archontami oraz Olimpiadą i zaryczał potwornie. [Następnie] podszedł, objął Olimpiadę i ucałował ją na pożegnanie. A gdy to uczynił, przemienił się w sokoła i odleciał. Filip natomiast i jego świta zazdrości ze strachu i jęli wypytywać, co by to było za zwierzę. Olimpiada zaś odparła i rzekła, że był to bóg Amon. A gdy usłyszał to Filip, niezwykle się uradował, że będzie miał dziecko z łaski bogów⁵.

⁵ W tym miejscu zarówno w *Romansie* Pseudo-Kallistenesa (I.11), jak i w *Rimadzie* (207-222) znajduje się pominięty w *Filadzie* epizod z Filipem i wężem, który zdechł, pełzając dookoła jaja. Królewski tłumacz znaków objaśnił, że jest to wróżba dla syna wład-

φόβον τους καὶ ἐρωτοῦσαν τί νὰ ἦτον ἐκεῖνο τὸ ζῶον. Ἡ δὲ Ὀλυμπιάδα ἀποκρίθη καὶ εἶπεν ὅτι αὐτὸς ἦτον ὁ θεὸς ὁ Ἄμμων. Καὶ ὡς ἤκουσεν ὁ Φίλιππος, ἐχάρη κατὰ πολλὰ, ποῦ θέλει νὰ κάμη παιδί μετὰ τὴν χάριν τῶν θεῶν.

Περὶ τῆς γεννήσεως τοῦ Ἀλεξάνδρου καὶ ἀνατροφῆς του

Ὅποταν δὲ ἦλθεν ὁ καιρὸς νὰ γεννηθῆ ἡ Ὀλυμπιάδα αὐτὸ τὸ θαυμαστὸν παιδίον, ἐκινδύνεψε πολὺ. Καὶ ὡσὰν ἐγεννήθη τὸ παιδίον, ἔγιναν παρευθὺς βροντὲς καὶ ἄνεμος καὶ ἦλθε κοντὰ τῆς μίας ἀντάρα καὶ τὴν ἐπερικύκλωσεν. Καὶ ἐφοβήθησαν ἐκείνην τὴν ἡμέραν μικροὶ μεγάλοι. Ὁ δὲ Φίλιππος ἐχάρη κατὰ πολλὰ καὶ ἔδωσεν ὀρδιναὶ εἰς ὅλες τὰς χώρες του νὰ κάμουν μεγάλες χαρὰς ὅλοι διὰ τὴν γέννησιν τοῦ παιδίου του.

***

Πῶς δὲν ἤρρεσε ἡ γνώμη τοῦ φιλοσόφου τῶν Ἀθηναίων, καὶ ὁ φιλόσοφος ἐπροσκύνησε

Καὶ ἐτέντωσε κοντὰ εἰς τὴν Ἀθήναν καὶ ὄρισεν ἕνα ἄρχοντα μέγαν καὶ εὐγενικὸν ἀπὸ τὴν Ἀλαμανίαν ὀνόματι Ἀρφάδιον νὰ υπάγη μέσα εἰς τὴν Ἀθήναν ἀποκρισάρης. Καὶ γλώσσαν ἑλληνικὴν δὲν ἤξευρε νὰ συντύχη, καὶ μετὰ βίας ἤϊραν οἱ Ἀθηναῖοι ἀνθρωπὸν νὰ εἰπῆ τὴν ἀπόκρισιν. Καὶ ὁ Ἀρφάδιος λέγει πρὸς τοὺς Ἀθηναίους: Ὅριζι ὁ βασιλεὺς Ἀλέξανδρος νὰ τοῦ δώσετε λιζάτον καὶ φουσάτον καὶ νὰ τὸν προσκυνήσετε, νὰ ἔχετε ἀγάπην· εἰ δὲ καὶ τὸν ὀρισμὸν τοῦ Ἀλεξάνδρου δὲν πιάσετε, τὸν τόπον σας ὅλον θέλει χαλάσει καὶ τὸ φουσάτον σας ὅλον θέλει κατακοπῆ ἀπὸ τὸ σπαθὶ τῶν Μακεδόνων καὶ θέλετε ἔχει ἐσεῖς τὸ κρίμα. (Ὡ τῆς ἀγνωσίας τῶν Ἀθηναίων καὶ τῆς κακῆς συμβουλῆς!). Καὶ ὡς ἤκουσαν οἱ ἄρχοντες τῆς Ἀθήνας, ἀπεκρίθησαν γελῶντες τόσους χοντροὺς καὶ ὑπερηφάνους λόγους καὶ εἶπαν πρὸς τὸν ἀποκρισάρην, ὅπου καὶ αὐτὸς ἐντρέπετο νὰ τοὺς ἀκούη: Σύρε εἰς τὸν Ἀλέξανδρον καὶ εἶπέ του: Ἡ Ἀθήνα δὲν τὸν προσκυνᾷ, καὶ νὰ τὸ ἤξεύρη ὅτι καὶ ἄλλοι καλύτεροι βασιλεῖς ἀπὸ αὐτὸν ἦλθαν εἰς τὴν Ἀθήναν, καὶ δὲν τοὺς ἐπροσκύνησαν, ὅτι εἰς ὅλον τὸν κόσμον καλύτεροι φιλόσοφοι καὶ πρωτοκαβαλλαραῖοι δὲν εἶναι. Σῶνει τὸν ἢ Μακεδονία νὰ βασιλεύη. Καὶ ἄς ἔβγη ἀπὸ τὸν τόπον μας, ὡσὰν δὲν θέλει. Καὶ εὐθὺς ἔκοψαν τὸν δραγουμάνον ἔμπροσθεν τοῦ ἀποκρισάρη, διὰ νὰ μὴν ἔλθῃ ἄλλος ἀποκρισάρης, καὶ ἐξέβαλαν τὸν ἀποκρισάρην ἔξω.

O narodzinach Aleksandra i jego wychowaniu

A gdy nadszedł czas, aby Olimpiada urodziła to cudowne dziecko, znalazła się w wielkim niebezpieczeństwie. Ledwie powiła syna, natychmiast rozległy się grzmoty i [zerwał się] wiatr, a wokół niej wzbił się tuman. Poczuli strach tego dnia mali i duzi. Filip zaś wielce się ucieszył i wydał rozkazy we wszystkich krajach, aby radowali się z powodu narodzin jego dziecka.

***

Jak Ateńczycy wypędzili posłańca Aleksandra⁶

[Aleksander] rozbił obóz nieopodal Aten, [po czym] rozkazał pewnemu wielkiemu i zacnemu archontowi z Alamanii, zwanemu Arfadiosem, aby się udał do Aten w charakterze posłańca. Nie znał on języka greckiego na tyle, by się porozumieć, Ateńczycy więc nie bez trudu wyszukali kogoś, kto im przetłumaczył posłanie. Arfadios zatem obwieszcza Ateńczykom: „Król Aleksander rozkazuje, abyście dali mu trybut oraz wojsko i złożyli mu pokłon w zamian za pokój. Jeśli zaś rozkazu Aleksandra nie spełnicie, on cały wasz kraj zniszczy, a wszystkie wasze wojska zostaną ścięte mieczami Macedończyków, na was zaś spadnie wina. (O niewiedzo Ateńczyków i zła rado!). Kiedy archonci Aten usłyszeli [te słowa], odpowiedzieli ze śmiechem tak prostackimi i butnymi słowami, i w taki sposób odezwali się do posłańca, że ten, słuchając ich, sam się zawstydził: „Wracaj do Aleksandra i powiedz mu: Ateny mu się nie kłaniają i niechże wie, że inni, i to zacniejsi od niego królowie, przybywali do Aten, i im też się nie kłaniały, albowiem w całym świecie lepszych filozofów i przedniejszych rycerzy się nie znajdzie. Starczy mu, że rządzi w Macedonii. A jeśli mu się nie podoba, niech sobie idzie z naszego kraju precz!” I natychmiast zabili tłumacza na oczach posłańca, aby kolejny już nie przyszedł, i wypędzili posłańca [z miasta].

Jak Aleksander rozgniewał się na Ateńczyków

Posłaniec przybył do Aleksandra i przekazał mu wszystkie słowa Ateńczyków. A gdy usłyszał je Aleksander, rozgniewał się wielce. Rozkazał wojsku się uzbroić i wyruszyli na wojnę⁷. A Komanowie z Alamanii zasypali

cy, który obejdzie wokół całą ziemię, nie zdąży jednak powrócić do ojczyzny, zatrzyma go bowiem śmierć na obcej ziemi.

⁶ Tytuł rozdziału pochodzi ode mnie. Grecki tytuł (*Jak zdanie filozofa nie spodobało się Ateńczykom, a filozof pokłonił się [Aleksandrowi]*) odnosi się do wcześniejszych wydarzeń opisanych w rozdziale, nieuwzględnionych w polskim przekładzie.

⁷ Opowieść o wojnie Aleksandra z Atenami jest apokryficzna (Nawotka 2004: 156). Epizod ten w ogóle nie pojawia się w *Rimadzie*, w *Romansie* zaś Aleksander przesłał Ateń-

Πώς ἐθυμώθη ὁ Ἀλέξανδρος κατὰ τῶν Ἀθηναίων

Καὶ ἦλθεν ὁ ἀποκρισάρης εἰς τὸν Ἀλέξανδρον καὶ εἶπε του ὅλους τοὺς λόγους τῶν Ἀθηναίων. Καὶ ὡς ἤκουσεν ὁ Ἀλέξανδρος, ἐθυμώθη κατὰ πολλά. Καὶ ὄρισε νὰ ἀρματωθῆ τὸ φουσάτον του, καὶ ἐβγήκαν εἰς πόλεμον. Καὶ εἰς τέσσαρα μέρη τοῦ κάστρου ἔδωκαν πόλεμον. Καὶ οἱ Κομάνοι τῆς Ἀλαμανίας ἐτόξευαν μὲ σαγίττες μέσα εἰς τὸ κάστρον ὡσὰν νέφος μελισσῶν, ὅσον δὲν ἐδύνονταν οἱ ἄνθρωποι τοῦ κάστρου νὰ ἰδοῦν ἕξω. Καὶ ἐβαρέθησαν νὰ εἶναι ἀποκλεισμένοι καὶ ἀνοίξαντες τὸ κάστρον ἐξέβησαν εἰς πόλεμον.

Νίκη τῶν Ἀθηναίων

Καὶ ἐσκότωσαν οἱ Ἀθηναῖοι ἀπὸ τοὺς Κομάνους δέκα χιλιάδες καὶ τρεῖς ἀπὸ τοὺς Μακεδονίους καὶ ἀπὸ τοὺς Ἀθηναίους ἐσκοτώθηκαν μόνον δέκα ἄνδρες. Κι' ἔριξαν στίαν ἀπὸ τὸ κάστρον καὶ εἰς ὀλίγον νὰ καύσουν τὸν Ἀλέξανδρον. Καὶ τοιαύτην ἀνδραγαθίαν ἔδειξαν οἱ Ἀθηναῖοι εἰς τὸν Ἀλέξανδρον.

Διόρθωσις καὶ συμβουλή Ἀλεξάνδρου

Καὶ ὅταν ἔφθασεν ἡ νύκτα, ἐπήγεν ὁ Ἀλέξανδρος εἰς τὸν τόπον ὅπου ἦτον κονεμένος καὶ ἔβαλε τὸ φουσάτον του ὀλόγυρα καὶ αὐτὸς εἰσέβη εἰς τὴν τένταν του καὶ ὄρισε καὶ ἦλθαν οἱ μεγιστάνοι καὶ ἐσυμβουλευθήσαν τί νὰ κάμουν εἰς τοὺς Ἀθηναίους. Καὶ εἶπεν ὁ Ἀλέξανδρος: Ἄρχοντες εὐγενέστατοι καὶ ἀνδρειωμένοι, τὸ ὄνομά μας εἶναι εἰς τὸν κόσμον ὅλον θαυμαστὸν ὡς ἀνδρειωμένον καὶ καλὸν, καὶ τώρα ἐκαταντήσαμεν καὶ ἐπέσαμεν εἰς τὸ κάστρον τῶν Ἀθηναίων ἀποκάτω καὶ ἐνικήθημεν καὶ τὸν τόπον τους δὲν τὸν ἐπήραμεν· καὶ τώρα τί ὀρίζετε νὰ κάμωμεν;

Καὶ ἀποκρίθη ὁ φιλόσοφος ὁποῦ ἔφυγεν ἀπὸ τὴν Ἀθήνα, ὁ Διογένης, καὶ εἶπεν: Ἀλέξανδρε βασιλεῦ, ἤξευρε ὅτι Ἀθήνα δὲν παίρνεται, ὅτι εἶναι μέσα λαὸς πολὺς, ἕως δέκα χιλιάδες ἀνδρειωμένοι; ἀμὴ κάμε τίποτα τέχνην, μήπως τοὺς πλανέσης νὰ ἐξέβουν ἕξω εἰς πόλεμον, καὶ ἡμεῖς νὰ δώσωμεν εἰς φυγὴν· καὶ αὐτοὶ θέλουν μᾶς διώξει. Καὶ ἀφοῦ ξεμακρύνωμεν ἀπὸ τὸ κάστρον, τότε νὰ γυρίσωμεν ἐπάνω τους μὲ τὰ καλὰ ἄτια καὶ θέλωμεν σκοτώσει καὶ αὐτοὺς καὶ θέλωμεν πάρει καὶ τὸ κάστρον. Καὶ ὡς ἤκουσεν ὁ Ἀλέξανδρος τὴν τοιαύτην τέχνην, ὡσπερ οἱ Ἕλληνες κάποτε εἰς τὴν Τρωάδα, ἐσηκώθη εὐθὺς μὲ ὅλα του τὰ φουσάτα καὶ φεύγει. Καὶ ἄφηκεν εἰς τὸ στρατόπεδόν του ἀγελάδια χίλια καὶ πρόβατα χιλιάδες τέσσαρες. Καὶ ἔγραψεν ἐπιστολὴν καὶ ἄφηκεν ἐκεῖ εἰς τὴν τένταν του, καὶ ἔγραψεν οὕτως:

twierdzą strzałami z łuków [lejącymi gęsto] niczym rój pszczół, tak że obrońcy nie byli w stanie wyrzucić poza [mury]. W końcu mieli już dość tego, że pozostają zamknięci, otworzyli więc twierdzą i ruszyli do boju.

Zwycięstwo Ateńczyków

Ateńczycy zabili dziesięć tysięcy Komanów i trzy tysiące Macedończyków, z Ateńczyków zaś śmierć poniosło zaledwie dziesięciu mężczyzn. Zrzucili bowiem ogień z twierdzy i niewiele zabrakło, a sięgnąłby on Aleksandra. Takie męstwo pokazali Ateńczycy przed Aleksandrem.

Przywrócenie ładu i narada u Aleksandra

Gdy zapadła noc, Aleksander udał się w miejsce, gdzie rozbito obóz, rozstawił wojska dookoła, wszedł do swojego namiotu i na jego rozkaz zebrali się wielmoże i jęli radzić, co uczynić z Ateńczykami. Rzekł więc Aleksander: „Archonci najszlachetniejsi i najdzielniejsi, imię nasze słynie na całym świecie jako dobre i mężne, teraz zaś zaatakowaliśmy, natarliśmy na twierdzą ateńską, zostaliśmy jednak pokonani i nie zdobyliśmy ich ziem. Cóż tedy nakazujecie czynić?

Odpowiedział filozof, który uciekł z Aten⁸, Diogenes, i rzekł: „Królu Aleksandrze, wiedz, że Aten nie da się zdobyć szturmem, wewnątrz bowiem jest wielu ludzi, do dziesięciu tysięcy dzielnych mężów. Posłuż się jakimś podstępem, a może uda ci się ich nakłonić, żeby wyszli w pole, a wtedy my rzucimy się do ucieczki, oni zaś będą nas ścigać. A gdy oddalimy się od twierdzy, wówczas zawrócimy [i uderzymy] na nich na dobrych rumakach, zabijemy ich i zdobędziemy twierdzą. Ledwie usłyszał Aleksander o tym podstępie, podobnym do tego, jakim niegdyś posłużyli się Grecy pod Troją, powstał i od razu rusza ze wszystkimi swoimi wojskami⁹. Pozostawił w obozie tysiąc krów i cztery tysiące owiec. Napisał też list i zostawił go w swoim namiocie, a było w nim napisane:

---

czykom list, w którym nie żałuje mieszkańcom gorzkich słów (II.5), nie decyduje się jednak na zbrojne wkroczenie do miasta.

⁸ We wcześniejszym fragmencie Diogenes doradzał Ateńczykom, by poddali miasto. Gdy ci nie usłuchali jego rady, przestraszony filozof uciekł i dołączył do wojsk Aleksandra. W *Romansie* (II.3-4) dzielność Aleksandra wśród mieszkańców Aten wychwalał mówca Demostenes. Jest on postacią historyczną, w rzeczywistości jednak słynął z polityki antymacedońskiej i nawoływał Ateńczyków do walk z Filipem II oraz Aleksandrem (Nawotka 2010: 263).

⁹ Choć akurat ta opowieść jest apokryficzna, historyczny Aleksander rzeczywiście zaczytywał się Homerem, marzył o dorównaniu męstwem Achillesowi lub Heraklesowi i przy każdej nadarzającej się okazji chętnie tworzył analogie między swoimi podbojami a wyczynami antycznych herosów (Hughes 1984; Nawotka 2004: 66, 71, 77, 158-159, 167-170, 278, 487, 492-493).

«Ἄρχοντες Ἀθηναῖοι, ἐγὼ μὴν ἠξεύροντας τὴν δύναμιν τοῦ ἐδικοῦ σας θεοῦ, ἦλθα κατεπάνω σας μὲ τὴσιν δύναμιν ὅπου μὲ εἶδετε καὶ ἔσεις, καὶ ἐθυμώθη ὁ θεὸς σας ὁ Ἀπόλλων καὶ ἔδωκε σας δύναμιν καὶ ἐσκοτώθη τὸ φουσατόν μου ἀπὸ ἐσᾶς. Καὶ ἰδοὺ ὅπου ἐξεβαίνω ἀπὸ τὸ κάστρον σας καὶ ἀπὸ τὸν τόπον σας καὶ ὑπάγω. Καὶ τὰ γελαδοπρόβατα ὅπου ἄφησα, νὰ τὰ θυσιάσετε εἰς τὸν θεὸν σας τὸν Ἀπόλλωνα διὰ νὰ μὲ συμπαθήσῃ». Καὶ οὕτως ἐξέβη ἀπὸ τὸ κάστρον μίλλια δώδεκα καὶ ἐκρύβη εἰς ἕναν λόγγον. Καὶ οἱ Ἀθηναῖοι ἐξέβηκαν ἀπὸ τὸ κάστρον καὶ ἐπῆγαν εἰς τὸν τόπον ὅπου ἦτον κονεμένος καὶ οἱ τέντες τοῦ Ἀλεξάνδρου. Ἡῦραν τὴν ἐπιστολὴν καὶ ἀνέγνωσάν τὴν καὶ εἶπαν: Ἀπὸ τὸν φόβον τοῦ ὁ υἱὸς τοῦ Φιλίππου ἔφυγεν. Καὶ ἐξέβηκαν μικροὶ καὶ μεγάλοι, ὅσοι καὶ ἂν ἦσαν, καὶ ἄρχισαν νὰ διώκουν κατόπι. Καὶ ἕνας ἄρχων ὀνόματι Τιρόμαχος εἶδεν ὄνειρον καὶ ἦλθεν πρὸς τοὺς ἄρχοντας καὶ λέγει: Ἄνδρες Ἀθηναῖοι καὶ αὐθεντάδες, σταθῆτε καὶ μὴ διώκετε τὸν Ἀλέξανδρον, ὅτι ἐτούτην τὴν νύκτα εἶδα ὄνειρον βαρὺ. Εἶδα ὅτι τοῦ Ἀπόλλωνος ὁ ναὸς τοῦ θεοῦ ἔπεσε καὶ τοῦ κάστρου οἱ πύργοι ἐχάλασαν καὶ οἱ πόρτες οἱ μαρμαρένιες ἔπεσαν καὶ ὁ Ἀλέξανδρος εἰσεβη καβαλλάρης καὶ ἐπεριπάτει εἰς τὰς ρούγας καὶ τὸ κάστρον ἐγέμισε σιτᾶρι δασύ, ὠριμον καὶ ἄγουρον, καὶ οἱ στρατιῶται τοῦ Ἀλεξάνδρου τὸ ἐθέριζαν. Αὐτὸ τὸ ὄνειρον εἶδεν ὁ Τιρόμαχος καὶ τὸ εἶπεν, καὶ αὐτοὶ δὲν τὸν ἤκουσαν νὰ σταθοῦν, ἀμὴ ἐπῆγαν κατόπι τοῦ Ἀλεξάνδρου διώκοντες. Καὶ ὁ Ἀλέξανδρος τοὺς ἐκαρτέρει εἰς τὸν λόγγον τῆς Κασταλίας καὶ ἐδιόρθωσε τὰ φουσατά του εἰς τρία μερτικά, τὸ κάθε ἕνα κατὰ τὴν τάξιν του. Καὶ εἰς τὸν κάμπον τῆς Βοταλίας ἔσωσαν τὸν Ἀλέξανδρον.

Καὶ παρευθὺς ὄρισεν ὁ Ἀλέξανδρος καὶ ἐκτύπησαν τὰ ὄργανα καὶ τὲς τρουμπέτες. Καὶ ἐξέβησαν τὰ φουσατά ἀπὸ τὸν λόγγον ὅπου ἦσαν κρυμμένα. Καὶ εἶδασιν οἱ Ἀθηναῖοι τὰ φουσατά τοῦ Ἀλεξάνδρου καὶ ἔτρομαξαν καὶ εἶπαν: Τί ἐπάθαμεν! Σήμερον οὐδὲ ἕνας θέλει γλυτώσει. Καὶ μὲ φόβον μέγαν ἐβγήκαν εἰς τὸν πόλεμον.

Νίκη Ἀλεξάνδρου

Ἐκτύπησε πάραυτα ὁ Ἀλέξανδρος τὸ πρῶτον καὶ ἐτζάκισε τοὺς Ἀθηναίους. Καὶ ἔκοπταν καὶ ἔσφαζαν ὡσὰν καλοὶ γεωργοὶ εἰς χωράφι δασύ. Καὶ ἄλλοι ἔφευγαν καὶ ἔσμιγαν μὲ τὰ φουσατά τοῦ Ἀλεξάνδρου καὶ ἐσέβαιναν εἰς τὸ κάστρον τῆς Ἀθήνας. Ἰδὲς θλίψις καὶ θρήνος μέγας ὅπου ἐγένη εἰς τὴν Ἀθήνα τὴν ἡμέραν ἐκείνην! Αἱ γυναῖκες ἐξέβαινουν νὰ συναπαντήσουν τοὺς ἄνδρες τους καὶ ἐσκοτώνονταν καὶ αὐτές. Καὶ ἔτρεχαν οἱ αἱματοχυσίες εἰς τὲς ρούγες ὡσὰν ποτάμι καὶ αἱ φωναὶ τῶν ἀνδρῶν καὶ τῶν γυναικῶν ἀνέβαιναν ἔως εἰς τὸν οὐρανόν.

„Archonci Ateńczycy, nie znając potęgi waszego boga, wyruszyłem przeciwko wam z siłami, które widzieliście, wasz bóg Apollon rozgniewał się jednak, dał wam siłę i [sprawił, że] powybijaliście moje oddziały. Odstępuję oto od waszej twierdzy i z waszego kraju i odchodzę. A trzodę, którą wam pozostawiłem, złożcie w ofierze waszemu bogu Apollonowi, abym zdobył jego przychyłność”. I tak oto oddalił się od twierdzy na dwanaście mil i skrył się w zaroślach. Ateńczycy zaś wyszli z twierdzy, udali się na miejsce gdzie był rozbity obóz i gdzie [znajdowały się] namioty Aleksandra. Odnaleźli list, odczytali go i rzekli: „Syn Filipa uciekł ze strachu”. Wyszli mali i duzi, wszyscy jacy byli, i ruszyli w pościg. A jeden z archontów o imieniu Tiromachos miał sen, podszedł więc do pozostałych archontów i mówi: „Mężowie, Ateńczycy i panowie, zatrzymajcie się i nie ścigajcie Aleksandra, albowiem tej nocy miałem straszny sen. Widziałem, że świątynia boga Apollona zamieniła się w gruzy, runęły wieże twierdzy i legły marmurowe wrota. Aleksander wjechał na koniu i objeżdżał ulice, twierdza zaś wypełniła się pszenicą gęstą, dojrzałą i młodą, a żołnierze Aleksandra ją żęli”. Taki sen miał Tiromachos, i opowiedział o nim, oni jednak go nie usłuchali, by się zatrzymać i ruszyli dalej w pościg za Aleksandrem. Aleksander zaś czekał na nich w zaroślach Kastalii i podzielił swoje wojska na trzy oddziały, każdy w szyku bojowym. I dogonili Aleksandra na równinie Wotalii.

Inatychmiast Aleksander wydał rozkaz, rozległ się [dźwięk] instrumentów oraz trąb. A wojska wyszły z zarośli, gdzie były ukryte. Zobaczyli Ateńczycy wojska Aleksandra, zadrżeli i rzekli: „Cóż za nieszczęście nam się przydarzyło! Dziś ani jeden spośród nas nie ocaleje”. I z wielkim strachem stanęli do walki.

Zwycięstwo Aleksandra

Natychmiast Aleksander uderzył pierwszy i rozbił Ateńczyków. [Żołnierze Aleksandra] cięli ich i wyrzynali niczym gorliwi rolnicy gęste łąny na polu¹⁰. Inni zaś uciekali i mieszały się z wojskami Aleksandra, aż weszli do twierdzy ateńskiej. Spójrz tylko, jaki smutek i jak wielki żal zapanowały tego dnia w Atenach! Kobiety wychodziły na spotkanie swoim mężom i one także ginęły. Krew zaś lała się po ulicach jak rzeka, a krzyki mężczyzn i kobiet wznosiły się aż do niebios.

¹⁰ W Grecji z wydania *Filady*, które ukazało się w 1832 roku, czyli w pierwszych latach greckiej państwowości, zdecydowano się usunąć fragment o zdobyciu Aten i krwawej rzezi mieszkańców miasta (Βελουδής 1989: 31-32).

Πῶς ἐπαρακάλει ὁ Ἀλέξανδρος τὰ φουσάτα
νὰ μὴν κόπτουν τοὺς ἀνθρώπους

Ἐκαβαλλίκευσε γοῦν ὁ Ἀλέξανδρος τὸν Βουκέφαλον καὶ ἐπεριπάτει εἰς τὸ μέσον τοῦ κάστρου καὶ ἐπαρακάλει τὰ φουσάτα του νὰ μὴ κόπτουν τοὺς ἀνθρώπους, καὶ δὲν ἠμπόρει νὰ καταπραῦνη τὸν θυμὸν τους. Αἱ γυναῖκες καὶ τὰ παιδιά ἔστεκαν κλαίοντες καὶ ἐπαρακαλοῦσαν τὸν Ἀλέξανδρον νὰ τοὺς ἐλέησῃ, νὰ παύσῃ ἢ θραῦσις τοῦ κοπετοῦ. Καὶ ὁ Ἀλέξανδρος δὲν ἠμπόρειε νὰ τοὺς σταματήσῃ ἀπὸ τὴν μανίαν τους. Καὶ ὄρισε καὶ ἔβαλαν στίαν καὶ ἐκατάκαυσε τὸ κάστρον. Καὶ αἱ γυναῖκες καὶ τὰ παιδιά ἀνέβαινουν εἰς τοὺς πύργους νὰ γλυτώσουν. Καὶ ἀπὸ τὴν πύραν τῆς φωτίας ἐγκρεμίζονταν κάτω ἀπὸ τὸ κάστρον καὶ ἐσκοτώνονταν. Καὶ ἄλλοι ἔτρεχον εἰς τὸν ναὸν τοῦ Ἀπόλλωνος διὰ νὰ γλυτώσουν, ἀμὴ καὶ ἐκεῖνος ἐκάη με ὅλους τοὺς θεοὺς τῶν Ἑλλήνων. Καὶ ὁ Ἀλέξανδρος ἐγέλασε καὶ εἶπεν: Ἐάν ἦταν οἱ θεοὶ τῶν Ἑλλήνων θεοὶ ἀληθινοί, ἦθελον ἀπαντηθῆ ἀπὸ τὴν φωτίαν νὰ μὴ καοῦν. Καὶ πάλιν ὁ Ἀλέξανδρος ἐλυπήθη τὸν λαὸν καὶ με χαρὰν καὶ με θλίψιν ἔλεγε: Σήμερον τῶν Μακεδόνων τὰ ἄρματα ἠκονίσθησαν ἀπὸ τὸ αἷμα τῶν Ἀθηναίων καὶ δὲν εἶναι τὸ πταισίμιον ἀπὸ ἐμένα, ἀμὴ ἀπὸ αὐτουνοὺς διὰ τὴν ἀγνωσίαν τους.

***

Πῶς ὁ Δάρειος ἐσύναξε τὰ φουσάτα του

Ὁ δὲ Ἀλέξανδρος ἦλθε καὶ εἰσέβη εἰς τὸν τόπον τὸν ἰουδαϊκόν, εἰς τὸ σύνορον τῆς εὐγενικῆς Ἱερουσαλήμ. Καὶ εἰς τὴν Ἱερουσαλήμ τὸν καιρὸν ἐκεῖνον ἦτον αὐθέντης καὶ ἀρχιερεὺς ὁ προφήτης Ἱερεμίας.

Καὶ ὁ Ἀλέξανδρος ἔγραψεν ἐπιστολὴν καὶ ἔστειλεν εἰς τὴν Ἱερουσαλήμ. Καὶ ἔγραφεν οὕτως:

Ἐπιστολὴ Ἀλεξάνδρου πρὸς τὴν Ἱερουσαλήμ

«Ἀλέξανδρος, ὁ βασιλεὺς τῶν βασιλέων με δύναμιν τοῦ Ὑψίστου, εἰς τοὺς εὐρισκομένους εἰς τὴν Ἱερουσαλήμ, ὅπου ὁμολογεῖτε ἕνα Θεὸν τοῦ οὐρανοῦ καὶ τῆς γῆς, τὸν παντοκράτορα Θεὸν Σαβαώθ, πολλὰ σὰς χαireτῶ. Τὴν ὥραν ὅπου νὰ ἰδῆτε τὴν ἐπιστολὴν μου, νὰ προσκυνήσετε καὶ νὰ ἐβγήτε εἰς συναπάντησίν μου, καὶ ἐγὼ με τὴν δύναμιν τοῦ παντοκράτορα Σαβαώθ νὰ σὰς ἐλευθερώσω ἀπὸ τὰς χεῖρας τῶν εἰδωλολατρῶν. Καὶ μὴ ποιήσετε ἀλλέως, καὶ ἐγὼ θέλω κάμει εἰς τὸν τόπον σας καλὰς νομέσ, ὡσὰν θέλετε».

Καὶ ὡσὰν εἶδαν τὴν ἐπιστολὴν οἱ ἅπαντες τῆς Ἱερουσαλήμ,

Jak Aleksander kazał wojskom, by nie zabijały ludzi

A Aleksander dosiadł Bucefała¹¹, jeździł po twierdzy i nakazywał wojskom, by nie zabijały ludzi, nie potrafił jednak usmierzyć ich gniewu. Kobiety oraz dzieci stały zapłakane i błagały Aleksandra, by zmiłował się nad nimi, by położył kres rozpacz. Aleksander jednak nie był w stanie powstrzymać szału [żołnierzy]. Rozkazał podłożyć ogień i podpalił twierdzę. Kobiety zaś i dzieci wspinały się na wieże, by tam szukać ratunku. Od żaru płomieni spadały z murów twierdzy i ginęły. Inni zaś, aby ratować życie, wbiegali do świątyni Apollona, ale i on spłonął wraz ze wszystkimi bogami Greków. Aleksander roześmiał się i powiedział: „Gdyby bogowie Greków byli bogami prawdziwymi, ogień by ich nie strawił”¹². I znów Aleksander pożałował ludzi i trochę z radością, a trochę ze smutkiem, rzekł: „Dziś miecze Macedończyków naostrzyły się we krwi Ateńczyków i nie stało się to z mojej winy, ale z powodu ich własnej głupoty”.

***

Jak Aleksander przybył do Jerozolimy¹³

Tedy Aleksander przybył do kraju żydowskiego, do granicy szlachtetnej Jerozolimy. W owym zaś czasie w Jerozolimie władcą i arcykapłanem był prorok Jeremiasz.

A Aleksander napisał list i wysłał go do Jerozolimy. I napisał tak:

List Aleksandra do Jerozolimy¹⁴

Aleksander, król królów z łaski Najwyższego, do znajdujących się w Jerozolimie, którzy wyznajecie jedynego Boga nieba i ziemi, wszechmogącego

¹¹ Przez lata na temat Bucefała, konia Aleksandra, krążyło wiele mniej lub bardziej prawdziwych legend, m. in. uważano, że koń bał się własnego cienia lub żywił się ludzkim mięsem. Również w *Filadzie* zwierzę, na którego udzie znajdowało się piętno w kształcie głowy wołu (21), miało wiele nadprzyrodzonych cech. Przyprawiony na chwilę przed śmiercią Aleksandra do łoża konającego władcy Bucefał najpierw płakał jak człowiek, a następnie śmiertelnie stratował (287-289) niejakiego Wrunusisa, truciela Aleksandra.

¹² Jest to pierwszy fragment w schrystianizowanej *Filadzie*, zamieszczony jeszcze przed opisem wizyty Aleksandra w Jerozolimie, w którym uwidacznia się krytyczny stosunek władcy do kultury antycznej, a zwłaszcza do kultu bogów olimpijskich.

¹³ Tytuł rozdziału pochodzi ode mnie. Grecki tytuł (*Jak Dariusz zgromadził swoje wojska*) odnosi się do wcześniejszych wydarzeń opisanych w rozdziale, nieuwzględnionych w polskim przekładzie. Wizyta Aleksandra w Jerozolimie jest niemal na pewno fikcyjna (Stoneman 2007: 49), schrystianizowane aleksandreidy zaczerpnęły ten element z bizantyńskiej kroniki Jerzego Hamartolosa.

¹⁴ Zarówno w *Romansie* Pseudo-Kallistenesa, jak i późniejszych aleksandreidach listy były najczęstszym sposobem komunikowania się Aleksandra z obcymi władcami i ludami.

ἐπροσκύνησαν καὶ ἔγραψαν καὶ αὐτοὶ ἐπιστολὴν πρὸς τὸν Ἀλέξανδρον. Καὶ ἔγραψεν οὕτως:

Ἐπιστολὴ τῶν Ἱεροσολυμιτῶν πρὸς τὸν Ἀλέξανδρον

«Ἀλέξανδρε βασιλεῦ, τὴν ἐπιστολὴν σου ἐδεχθήκαμεν καὶ ἐπροσκυνησάμεν σε. Ἦξευρε καὶ ἄς εἶναι γνωστὸν εἰς τὴν βασιλείαν σου ὅτι ἐμεῖς εἴμεσθεν προσκυνηταὶ καὶ λατρευαταὶ τοῦ Θεοῦ Σαβαώθ, ὁ ὁποῖος μᾶς ἔβγαλε ἀπὸ τὴν σκλαβίαν τῆς Αἰγύπτου. Καὶ τὴν Ἐρυθρὰν Θάλασσαν ἐπεράσαμεν καὶ ἦλθαμεν καὶ ἐκατοικήσαμεν ἐδῶ. Καὶ τῶρα διὰ τὰς ἁμαρτίαις μας μᾶς ἔβαλε εἰς τὰς χεῖρας τοῦ Δαρείου. Καὶ ἐὰν παραδοθῶμεν χωρὶς τὸ θέλημά του, ἔρχεται καὶ αἰχμαλωτίζει μας παντελῶς. Ἀμὴ σύρε ὀμπρὸς εἰς τὸν Δάρειον καὶ ἂν αὐτὸν νικήσης, ἡμεῖς εἴμεσθεν δοῦλοι σου καὶ ἔλα σέβα εἰς τὴν Ἱερουσαλήμ καὶ νὰ σὲ εὐφημήσωμεν ὡς βασιλέα τοῦ κόσμου ὅλου». Καὶ εἶδε τὴν ἐπιστολὴν ὁ Ἀλέξανδρος καὶ ἀνάγνωσέ την καὶ ἔγραψεν ἄλλην, ἡ ὁποία ἔγραψεν οὕτως:

Δευτέρα ἐπιστολὴ Ἀλεξάνδρου

«Ἀλέξανδρος, ὁ βασιλεὺς καὶ τοῦ παντοκράτορας Θεοῦ δοῦλος, εἰς ὅλους τῆς Ἱερουσαλήμ. Ἐγὼ ἔλεγα νὰ μὴ εἴστε τέτοιοι ἄνθρωποι, νὰ ὑψηλοφρονῆτε τὸν Δάρειον, ἐπειδὴ προσκυνεῖτε τὸν παντακράτορα Θεὸν Σαβαώθ. Διατί νὰ εἴστε δοῦλοι τῶν εἰδωλολατρῶν ἀνθρώπων καὶ νὰ μὴ εἴστε ἐδικοί μου, ὅπου προσκυνοῦμεν ἓνα Θεόν; Ἐγὼ εἰς τὸν Δάρειον τῶρα δὲν ὑπάγω, μόνον ἔρχομαι αὐτοῦ εἰς ἐσᾶς, καὶ κάμετε ὡσὰν γροικάτε».

Πῶς ὁ Ἱερεμίας ἔκαμε συμβούλιον

Καὶ ὡσὰν εἶδε τὴν δευτέραν ἐπιστολὴν τοῦ Ἀλεξάνδρου ὁ Ἱερεμίας, εἶπεν: Ἄρχοντες τῆς Ἱερουσαλήμ, ἄς τὸν δεχθοῦμεν τὸν Ἀλέξανδρον νὰ ἔλθῃ εἰς τὴν Ἱερουσαλήμ, ὅτι ἐγὼ εἶδα εἰς τὸν ὕπνον μου τὸν προφῆτην Δανιὴλ καὶ εἶπε μου ὅτι αὐτὸς ὅπου ἔρχεται θέλει σᾶς ἐλευθερώσει ἀπὸ τὰς χεῖρας τοῦ Δαρείου. Καὶ αὐτὸς ὁ λόγος ἤρρεσεν εἰς ὅλους τοὺς Ἱεροσολυμίτας.

Ὅνειρον Ἀλεξάνδρου

Καὶ ὁ Ἀλέξανδρος πάλιν εἶδεν εἰς τὸν ὕπνον τοῦ τὸν προφῆτην Ἱερεμίαν ἐνδεδυμένον τὴν ἱερατικὴν στολὴν καὶ τοῦ ἔλεγεν: Ἐλα,

Boga Sabaotha¹⁵. Przesyłam wam serdeczne pozdrowienie. Jak tylko ujrzycie mój list, pokłońcie się i wyjdźcie mi na spotkanie, ja zaś z pomocą wszechpotężnego Sabaotha uwolnię was z rąk bałwochwalców. I nie uczynicie inaczej, bowiem ja chcę ustanowić w waszym kraju dobre prawa, takie jakich pragniecie.

A gdy ujrzeli list wszyscy mieszkańcy Jerozolimy, pokłonili się i napisali list do Aleksandra. A było w nim napisane tak:

List mieszkańców Jerozolimy do Aleksandra

„Królu Aleksandrze, list twój otrzymaliśmy i pokłoniliśmy ci się. Niech będzie wiadome waszej wysokości, że jesteśmy wyznawcami i czcicielami Boga Sabaotha, który nas wywiódł z niewoli Egiptu. Przeszliśmy przez Morze Czerwone, przybyliśmy i zamieszkaliśmy tutaj. Teraz zaś, z powodu naszych grzechów, [Bóg] oddał nas w ręce Dariusza. Jeśli więc poddamy się komuś innemu wbrew jego woli – on przyjedzie i zniewoli nas całkowicie. Zatem wystąp naprzód przeciwko Dariuszowi, a jeśli go zwyciężysz, staniemy się twoimi poddanymi. Chodź i oddaj cześć w Jerozolimie, abyśmy uczcili cię jako pana całego świata”. I zobaczył Aleksander list, przeczytał go i napisał kolejny, w którym mówił tak:

Drugi list Aleksandra

„Aleksander, król i sługa wszechmogącego Boga, do wszystkich w Jerozolimie. Mówiłem przecież, abyście nie byli takimi ludźmi, co wywyższają Dariusza, skoro kłaniacie się wszechmogącemu Bogu Sabaothowi. Dlaczego mielibyście być poddanymi bałwochwalców, a nie moimi, skoro wyznajemy jednego Boga? Ja nie wyruszam teraz przeciwko Dariuszowi, tylko przybywam tu do was, a wy uczynicie tak, jak uważacie”.

Rada Jeremiasza

A gdy Jeremiasz ujrzał drugi list Aleksandra, rzekł: „Archonci Jerozolimy, pozwólmy Aleksandrowi wkroczyć do Jerozolimy, we śnie ukazał mi się bowiem prorok Daniel¹⁶ i powiedział, że ten, który nadchodzi oswoi was z rąk Dariusza”¹⁷. A jego mowa spodobała się wszystkim w Jerozolimie.

¹⁵ Sabaoth – termin herbajski, tłumaczony zwykle jako „Pan Zastępów (anielskich), używany w niektórych przekładach Nowego Testamentu oraz chrześcijańskich hymnach.

¹⁶ Księga Daniela zawiera prorocstwo o jednorogim koźle (królu greckim), który ma ujarzmić barana (króla Medii i Persji), atakującego wszystkie zwierzęta (Dan. 8). Według *Filady* (75-76) podczas pobytu w Rzymie Aleksander sam przeczytał tę historię, a gdy macedońscy filozofowie objaśnili mu symboliczne znaczenie, władca miał powiedzieć: „Czego chce Bóg, niech się stanie”.

¹⁷ W nowożytnej greckiej ideologii narodowej zaczęto łączyć walkę Aleksandra-chrze-

τέκνον μου Ἀλέξανδρε, καὶ σέβα εἰς τὴν Ἱερουσαλὴμ, εἰς τὴν Ἁγίαν Σιών, καὶ προσκύνησε τὸν Θεὸν τοῦ οὐρανοῦ καὶ τῆς γῆς. Καὶ ἀπ' ἐδῶ θέλεις ὑπάγει εἰς τὸν Δάρειον καὶ θέλεις τὸν νικήσει μὲ τὰ φουσάτα σου. Καὶ ἀνέστη ὁ Ἀλέξανδρος ἀπὸ τὸν ὕπνον καὶ ἐκίνησε εἰς τὴν Ἱερουσαλήμ. Καὶ ὡς ἤκουσεν ὁ προφήτης Ἱερεμίας ὅτι ἔφθασεν ὁ Ἀλέξανδρος, ὄρισε καὶ ἐσυναχθήσαν ὅλοι, μικροὶ μεγάλοι, διὰ νὰ ἐξέβουν εἰς συναπάντησιν τοῦ Ἀλεξάνδρου. Καὶ ὁ προφήτης ἐνδύθη στολὴν ἀρχιερατικὴν καὶ χίλιοι ἱερεῖς ἐνδεδυμένοι καὶ μὲ θυμιατὰ ἀργυρὰ καὶ χρυσὰ εἰς τὰ χέρια καὶ δέκα χιλιάδες ἄνθρωποι μὲ κηρία καὶ λαμπάδες ἀναμμένες καὶ ἐσυναπάντησαν καὶ ἔπροσκύνησάν του.

Καὶ ὁ Ἀλέξανδρος, ὡσὰν εἶδε τὸν προφήτην ὅπου ἤρχετον, εἶπεν: Ἄρχοντες, τέτοιας λογῆς τὸν εἶδα εἰς τὸν ὕπνον μου. Καὶ ἐπέξυσαν καὶ ἐπροσκύνησάν τον. Ὁ δὲ προφήτης τὸν ἐθυμίασε μὲ σμύρναν καὶ λίβανον ὡς ἄξιον βασιλέα. Καὶ ἐπιάσε τον ἀπὸ τὸ χέρι καὶ εἰσέβησαν εἰς τὴν Ἱερουσαλήμ.

Πῶς εἰσέβη ὁ Ἀλέξανδρος εἰς τὴν Ἱερουσαλήμ καὶ ἐχάρισε δῶρα πολλὰ

Τότε ὁ Ἀλέξανδρος εἰσέβη καὶ ἐπροσκύνησε τὴν Ἁγίαν Σιών. Καὶ ἔδειξάν του πῶς τὴν ἔκτισεν ὁ Σολομών, ὁ σοφὸς καὶ βασιλεὺς. Καὶ αὐτὸς ἐρώτησέ τους: Ποίου θεοῦ εἶναι; Καὶ ὁ προφήτης τοῦ εἶπεν: Ἡμεῖς ἓνα Θεὸν προσκυνοῦμεν καὶ πιστεῦομεν καὶ ὁμολογοῦμεν, ὅπου ἔκαμε τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν. Ὡς ἤκουσεν ὁ Ἀλέξανδρος, εἶπεν: Ἐπ' ἀληθείας, Θεοῦ τοῦ Ὑψίστου δοῦλοι εἶστε καὶ πιστεύω καὶ ἐγὼ εἰς αὐτὸν τὸν Θεὸν καὶ τὸν προσκυνῶ. Καὶ χαρίζω σας καὶ τὰ δῶρα καὶ τὸ χαράτζιον ὅπου ἤθελα νὰ πάρω ἀπὸ ἐσᾶς. Καὶ ἄμποτες αὐτὸς ὁ Θεὸς νὰ εἶναι μετ' ἐμένα καὶ νὰ μὲ βοηθῆ εἰς ὅ,τι καὶ ἂν ἤθελα ἐπιχειρισθῆ. Καὶ ὁ προφήτης Ἱερεμίας ἐπῆρε τοὺς ἀρχοντες ὅλους καὶ δῶρα πολλὰ καὶ ἐπῆγαν καὶ ἐπροσκύνησαν τὸν Ἀλέξανδρον. Καὶ αὐτὸς δὲν ἠθέλησε νὰ τὰ πάρη καὶ εἶπεν: Ἄς εἶναι δωρήματα εἰς τὸν Θεὸν Σαβαώθ.

Καὶ ἐξέβη ἀπὸ τὴν Ἱερουσαλήμ καὶ ἐδιάβη εἰς τὴν Αἴγυπτον. Καὶ ὁ προφήτης Ἱερεμίας ἐσυνέβγαλέν τον ἓνα μεσημέρι καὶ εἶπε του ὅτι: Ὁ προφήτης Δανιὴλ ἐπροφήτευσεν πῶς θέλεις ἔλθει εἰς τὴν Ἱερουσαλήμ νὰ προσκυνήσης τὸν Θεὸν τοῦ οὐρανοῦ καὶ τῆς γῆς.

Παραγγελία Ἱερεμίου

Λέγω σου καὶ ἐγώ, Ἀλέξανδρε, νὰ τὸν προσκυνᾷς, καὶ νὰ τὸν παρακαλῆς νυκτὸς καὶ ἡμέρας· καὶ αὐτὸς σοῦ θέλει γένει βοηθός, νὰ

Sen Aleksandra

Aleksander zaś znów ujrzał we śnie proroka Jeremiasza odzianego w kapłańską szatę i ten mówił mu: „Chodź Aleksandrze, moje dziecko, oddaj cześć w Jerozolimie, na Świętym Syjonie i pokłoń się Bogu nieba i ziemi. A stąd pójdziesz przeciwko Dariuszowi i zwycięzysz jego wojska. Obudził się Aleksander ze snu i wyruszył do Jerozolimy. A gdy prorok Jeremiasz usłyszał, że przybył Aleksander, nakazał, aby zebrali się wszyscy, mali i duzi, aby wyjść naprzeciw Aleksandrowi. I wyszli mu na spotkanie i oddali pokłon: prorok Jeremiasz przyodziany w kapłańską szatę, tysiąc tak ubranych kapłanów ze srebrnymi i złotymi kadzielnicami w rękach oraz dziesięć tysięcy ludzi z zapalonymi świecami i lampami.

Aleksander zaś, gdy zobaczył nadchodzącego proroka, rzekł: „Archonci, takim właśnie widziałem go w moim śnie”. I zsiadli z koni, i oddali mu pokłon. Prorok zaś, okadził go mirrą i kadzidłem, niczym godnego króla. I ujął go za rękę i wprowadził do Jerozolimy.

Jak Aleksander wkroczył do Jerozolimy i złożył wiele darów

Wówczas Aleksander wkroczył do Jerozolimy i pokłonił się Świętemu Syjonowi. Pokazali mu też [świątynię], którą zbudował Salomon, mędrzec i król. A Aleksander ich spytał: „Któremu bogu jest poświęcona?”. Prorok zaś mu rzekł: „My jednemu jednemu Bogu oddajemy cześć, wierzymy w Niego i wyznajemy Go, Stwórcę nieba i ziemi”. Gdy usłyszał to Aleksander, rzekł: „Zaprawdę, jesteście sługami Najwyższego Boga i wierzę i ja w tego Boga, i oddaję mu pokłon. I darowuję wam i te dary i daninę, które zamierzałem od was pobrać. Odtąd niech ów Bóg będzie ze mną i niech mi dopomoże w tym, czego zamierzam dokonać”. Prorok Jeremiasz zebrał więc wszystkich archontów oraz mnóstwo darów, po czym poszli i pokłonili się Aleksandrowi. A on nie chciał od nich przyjąć darów, lecz rzekł: „Niech to będą dary dla Boga Sabaotha”.

Odjechał z Jerozolimy i wyruszył do Egiptu. A prorok Jeremiasz objawił mu się pewnego popołudnia i powiedział mu, że: „Prorok Daniel przepowiedział, że przybędziesz do Jerozolimy i pokłonisz się Bogu nieba i ziemi”.

ścijanina przeciwko Persom z wystąpieniami Greków wymierzonymi we władzę osmańskie. Gospodarowie w księstwach naddunajskich głosili na przykład hasło: „Aleksander przeciw Persom – hegemoni naddunajscy przeciw Turkom” (Βελοουδής 1989: 59). W niektórych aleksandreidach spisanych w XVIII i XIX wieku na Bałkanach Dariusz nazywany był wprost „wielkim królem tureckim”, narady odbywał z paszami i wezyrami, a jego żołnierze nosili na głowach turbany.

ἀφανίσης τὴν δύναμιν τῶν Περσῶν. Καὶ αὐτοῦ ὁποῦ ὑπαγαίνεις εἰς τὴν Αἴγυπτον, θέλεις τὴν ἐπάρει. Καὶ τὸν βασιλέα τῆς Ἰνδίας θέλεις σκοτώσει· καὶ εἰς ἀσθένειαν θέλεις πέσει· καὶ ὁ Θεὸς θέλει σὲ βοηθήσει καὶ θέλεις γένει ὅλου τοῦ κόσμου βασιλεύς· καὶ εἰς τὸν Παράδεισον κοντὰ θέλεις ὑπάγει καὶ θέλεις εὔρει ἐκεῖ ἄνδρες καὶ γυναῖκες εἰς ἓνα νησί φυλακωμένους, ὁποῦ εἶναι τὸ φαγί τους πωρικὰ καὶ τὸ ὄνομά τους εἶναι Μακάριοι· καὶ θέλουν σοῦ ὁμολογήσει διὰ τὴν ζωὴν σου καὶ διὰ τὸν θάνατόν σου. Καὶ αὐτὰ ὅλα θέλεις τὰ ἰδεῖ καὶ ἄλλα περισσότερα. Καὶ ἡ εὐχὴ μου ἔσται μετ' ἐσένα. Καὶ πάλιν εἶπεν ὁ Ἰερεμίας ὁ προφήτης πρὸς τὸν Ἀλέξανδρον: Ἐπαρε καὶ ἀπὸ ἡμᾶς τίποτας καὶ μὴ μᾶς ἀφήσης παραπονεμένους. Καὶ ὁ Ἀλέξανδρος εἶπε: Ὅ,τι ὀρίσης, νὰ κάμω. Καὶ ὁ προφήτης ἐπρόσταξε καὶ ἤφεράν του κάποια λιθαρόπουλα, ὁποῦ εἶχαν τὸ ὄνομα τοῦ Θεοῦ Σαβαώθ γραμμένον· καὶ αὐτὰ τὰ ἐβάστα ὁ Ἰησοῦς τοῦ Ναυῆ εἰς τὴν περικεφαλαίαν του, ὅταν ὑπήγαιεν εἰς τὸν πόλεμον. Ἦφεράν του καὶ τὸ σπαθὶ τοῦ Γολιάθ τοῦ Ἑλληνος καὶ τὴν περικεφαλαίαν τοῦ ἀνδρειωμένου Σαμψών, ὁποῦ ἦτον μὲ τῶν ὀφιδίων τὰ ὀνύχια κοσμημένη· καὶ τὸ κοντάριον, ὁποῦ εἶχε τὸ ξιφάρι διαμαντένιον. Ἦφεράν του καὶ τὸ ἐπανώφοραν τοῦ βασιλέως Σαούλ, τὸ ὁποῖον δὲν τὸ ἐπέρνα σίδερον. Ἦφεράν του καὶ οἱ Ἑβραῖοι δωρήματα, ἄλογα χίλια τοῦ σταύλου καὶ καμήλια χίλια. Καὶ εὐφήμισάν τον καὶ ἐπροσκύνησάν τον ὡς ἄξιον βασιλέα. Καὶ αὐτοῦ τὸν εὐλόγησεν ὁ προφήτης Ἰερεμίας καὶ ἄφηκέν τον νὰ ὑπάγη.

***

Περὶ τοῦ νησίου τῶν Μακάρων

Καὶ εἶδεν ἓνα νησί μέσα εἰς τὴν θάλασσαν καὶ ἐπρόσταξε τοὺς μαστόρους καὶ ἔκαμαν μονόξυλα καὶ ἐσέβησαν εἰς τὸ νησί. Καὶ ἦλθαν οἱ ἄνθρωποι τοῦ νησίου καὶ τὸν ἐπροσκύνησαν καὶ εὐφήμισάν τον καὶ εἶπαν: Πολλὰ τὰ ἔτη τοῦ Ἀλεξάνδρου, βασιλέως ὅλου τοῦ κόσμου. Καὶ τί ἤθελες πρὸς ἡμᾶς, Ἀλέξανδρε, ὁποῦ εἴμεσθεν ὅλοι γυμνοὶ καθὼς μᾶς βλέπεις; Καὶ τί νὰ πάρης ἀπὸ ἐμᾶς; Καὶ ὁ Ἀλέξανδρος εἶπε τους: Τίποτες ἀπὸ ἐσᾶς δὲν θέλω, μόνον νὰ ἰδῶ τὸν τόπον ἦλθα ἐδῶ. Θέλω νὰ μοῦ δεῖξετε πῶς ἤξεύρετε τὸ ὄνομα μου, ὁποῦ ποτὲ δὲν με εἶδατε, καὶ πῶς συντυχαίνετε εὐμορφα ρωμαϊκά, ὁποῦ εἴστε ἐδῶ εἰς τὸν ξένον τόπον. Καὶ αὐτοὶ ἀπεκρίθησαν καὶ εἶπαν: Ἡμεῖς ἀπὸ πολλοὺς χρόνους τὸ ἤξεύρομεν πῶς ἤθελες νὰ ἔλθης ἐδῶ νὰ μᾶς ἰδῆς καὶ νὰ σὲ ἰδοῦμεν. Ἐπειδὴ ὁ βασιλεὺς Ἡράκλης μὲ τὴν Σεβίραν τὴν Βασιλίσσαν, ὁποῦ ἦτον Βασιλεῖς τῶν Ἑλλήνων εἰς τὴν Μακεδονίαν καὶ ἔκριναν μὲ πᾶσαν δικαιοσύνην, καὶ ὕστερα, ἀφοῦ ἄρχισαν νὰ κάμουν οἱ Ἕλληνες τὰς ἀσελγείας καὶ τὰς παρανομίας, εἶδε τὴν ἀκαθαρσίαν τους καὶ ἔκαμε

Proroctwo Jeremiasza

I ja ci powiadam, Aleksandrze, oddawaj Mu [Bogu] cześć oraz módl się do niego dniem i nocą. A On przyjdzie ci z pomocą i skruszysz potęgę Persów. Teraz zaś, gdy idziesz do Egiptu, zdobędziesz ten kraj. [Podczas wyprawy] zabijesz króla Indii, zachorujesz, ale Bóg cię wspomógł i staniesz się władcą całego świata. Podejdiesz pod sam Raj i odnajdziesz tam uwięzionych na wyspie mężczyzn i kobiety, którzy żywią się owocami, a nazywani są Błogosławionymi. Powiedzą ci oni o twoim życiu i twojej śmierci. To wszystko ujrzysz i znacznie więcej. A moje błogosławieństwo niech będzie z tobą¹⁸. Znowu rzekł prorok Jeremiasz Aleksandrowi: „Przyjmij coś także od nas i nie zostawiaj nas strapionych”. Aleksander zaś odparł: „Co rozkażesz, uczynię”. Prorok nakazał, by przynieśli mu kamienie szlachetne, na których wypisane było imię Boga Sabaotha. Były one umieszczone w hełmie Jozuego, syna Nuna, gdy ten wyruszał na wojnę. Przynieśli mu też miecz Goliata Greka i hełm dzielnego Samsona, ozdobiony pazurami smoków. Także włócznię z diamentowym ostrzem. Przynieśli mu też płaszcz króla Saula, którego żelazo nie przebije. Przynieśli mu też dary Hebrajczycy, tysiąc koni [hodowanych] w stajni i tysiąc wielbłądów. Uczcili go okrzykiem i pokłonili mu się jak godnemu władcy. Prorok Jeremiasz zaś pobłogosławił go i pozwolił ruszyć w drogę.

***

O Wyspie Błogosławionych¹⁹

[Aleksander] zobaczył pewną wyspę na morzu, nakazał więc szkutnikom zbudować łodzie i udali się na wyspę. Przybyli wówczas miejscowi, oddali mu pokłon, wysławili go i rzekli: „Niech żyje Aleksander, król całego świata. Czegóż chcesz od nas Aleksandrze, wszak widzisz, że jesteśmy cali nadzy. I cóż od nas weźmiesz?”. Aleksander zaś rzekł im: „Niczego od was nie chcę, przybyłem tutaj jedynie, aby obejrzeć wasz kraj. Chcę żebyście mi wytłumaczyli, skąd znacie moje imię, skoro nigdy mnie nie

¹⁸ W *Romansie* Pseudo-Kallistenesa Aleksandrem opiekował się Hermes, w *Rimadzie* – egipski bóg Amon. W schrystianizowanych aleksandroidach, w tym także w *Filadzie*, funkcję tę przejął prorok Jeremiasz.

¹⁹ *Romans* Pseudo-Kallistenesa był utworem filozoficznym, w którym można było poszukiwać odpowiedzi na pytanie o granice możliwości ludzkiego poznania. Tymczasem w schrystianizowanych aleksandroidach cała motywacja bohatera została podporządkowana idei Jedyne Boga. Za najbardziej wymowny przykład może posłużyć usunięcie – obecnego w *Romansie* (III.5-6) – epizodu o filozoficznej rozmowie Aleksandra z Brahmanami (gymnosofistami) i zastąpienie go opisem wizyty władcy na Wyspie Błogosławionych – odległej, utopijnej krainie, której mieszkańcy żyli w pełnej zgodzie z Bożymi przykazaniami.

κάτεργα χοντρά πεντακόσια και ἐσύναξεν ὅλους τοὺς φρόνιμους και διαλεκτοὺς ἀπὸ τὸ Βασιλείον του και ἐσέβη εἰς τὰ κάτεργα και ἐξέβη ἀπὸ τὸν παράνομον τόπον και κόσμον με ὅλους τοὺς φρονίμους και ἦλθε και ἐκαντάντησεν αὐτοῦ ὁποῦ εἶδες τοὺς στύλους. Και ἐζήσαν χρόνους πολλοὺς και καλοὺς και ἀπόθαναν και οἱ δύο· και ἱστορίσαν τοὺς εἰς τοὺς στύλους ὁποῦ εἶδες. Και ὁ Ἡράκλης ὁ βασιλεὺς ἐπροφήτευσεν και εἶπε μας τὸ ὄνομά σου και πῶς θέλεις ἔλθει ἐδῶ. Και εἰς τὸν θάνατόν του ἔκαψε τὰ καράβια ὅλα, διὰ νὰ μὴ γυρίσωμεν ὀπίσω εἰς τὸν ἀμαρτωλὸν κόσμον. Και ἡμεῖς ἀρχίσαμεν νὰ κάνωμεν τὰς παρανομίας, ὡσὰν ἤμασθεν μαθημένοι τὸν πρῶτον καιρὸν, και εἶδεν ὁ Θεὸς τὰς παρανομίας μας και ὀργίσθηκέ μας και ἔστειλε τοὺς ἀγρίους ἀνθρώπους και ἐσκότωσάν μας. Και ὅσοι ἐγλυτώσαμεν εἰσέβημεν εἰς τὸ νησί τοῦτο και ζοῦμεν με τὰ πωρικὰ ταῦτα και με γραμματικὴν σοφίαν. Και ἔπαρε, Ἀλέξανδρε, ἀπὸ ἐδῶ σοφοὺς διαλεκτοὺς, ὅτι θέλεις ὑπάγει εἰς τόπους ἀγρίους και θέλεις ξεχάσει και δὲν θέλεις ἠξεύρει τί νὰ κάμης. Και ὡς ἤκουσεν ὁ Ἀλέξανδρος τοὺς λόγους ἐκείνους, ἐθαύμασε και εἶπε: Παρὰ χρυσάφι και ἀσήμι τιμιώτερα εἶναι τὰ γράμματα. Διότι ὁ φρόνιμος ἄνθρωπος εἰς δύσκολον τόπον γλυτώνει χίλιες χιλιάδες ἀνθρώπους και ὁ μωρὸς χάνει ἄλλες τόσες. Και ἐρώτησε τοὺς σοφοὺς και εἶπεν: Ἐχομεν πόλεμον ὀμπρός; Και αὐτοὶ ἀπεκρίθησαν: Ἀπὸ ἐδῶ και ὀμπρός πόλεμον δὲν ἔχομεν. Ἀμὴ ἐκεῖ ὁποῦ τρέχει ὁ Ὠκεανὸς ποταμὸς εἶναι τὰ νησιά τῶν Μακάρων· και εἶναι ἀνθρωποὶ ὁποῦ ζοῦν εἰρηνικὰ ἀπὸ τὸν Θεὸν και ο νοῦς τοὺς εἶναι νυκτὸς και ἡμέρας πρὸς τὸν Θεόν. Και ὁ Ἀλέξανδρος τοὺς εἶπε: Και πόθεν ἐσυνάχθησαν αὐτοὶ; Και ἐκεῖνοι εἶπαν: Ὁ Ἀδάμ και ἡ Εὐὰ εἶχαν ἐντολήν διὰ τὸ ξύλον ὁποῦ μέσα εἰς τὸν Παράδεισον νὰ μὴ φάγουν, και αὐτοὶ ἐπαρήκουσαν τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ και ἔφαγαν και ἐξορίσθησαν ἀπὸ τὸν Παράδεισον. Και ἦλθον εἰς τὸν τόπον αὐτὸν και ἔκαμαν χρόνους ἑκατὸν και πάντοτε τὸ βλέμμα τοὺς τὸ εἶχαν πρὸς τὸν Παράδεισον και ἔκλαιαν πικρά. Και ἐγέννησαν δύο υἱοὺς, τὸν Κάϊν και τὸν Ἄβελ. Και ἐφθόνησεν ὁ διάβολος και ἔβαλε τὸν Κάϊν και ἐσκότωσε τὸν Ἄβελ, τὸν ἀδελφόν του. Και ἐθρηνοῦσαν πολλὰ ὁ Ἀδάμ και ἡ Εὐὰ διὰ τὸν φόνον τοῦ Ἄβελ. Και εἶδεν ὁ Θεὸς τὸν πολὺν και ἀπαρηγόρητον θρήνον και ἔστειλεν ἄγγελον και εἶπε: Διατί κάνετε τόσον θρήνον; Και ἐβαρέθη ὁ Θεὸς ἀπὸ ἐσᾶς. Ὁ Θεὸς ἀπὸ τὴν γῆν τὸν ἔπλασεν και πάλιν εἰς τὴν γῆν τὸν ἀπέστειλεν. Και ὅλοι ἐκεῖ σεβαίνου, ὅσοι ἐγεννήθησαν και γεννηθοῦν. Και ὁ Θεὸς σᾶς θέλει δώσει ἄλλον υἱόν, τὸν Σήθ, ἀντὶς τοῦ Ἄβελ. Και ἐσεῖς νὰ ἔξεβήτε ἀπὸ τὸν τόπον τοῦτον και σύρτε νὰ κατοικήσετε εἰς ὅλην τὴν οἰκουμένην και ἀφοῦ τελειωθοῦν πέντε χιλιάδες και πεντακόσιοι χρόνοι, πάραυτα πάλιν θέλετε ἰδεῖν τὸν Παράδεισον. Και τοὺς ἐρμήνευσε και ἔθαψαν τὸν Ἄβελ. Και μετὰ

widzieliście, i jak to się dzieje, że mówicie w tak pięknej greczyźnie, skoro żyjecie tutaj, w obcym kraju”. Oni zaś odpowiedzieli mu i rzekli: „Od wielu lat wiemy, że chciałeś tutaj przybyć, aby nas zobaczyć i abyśmy my ujrzeli ciebie. Albowiem król Herakles z królową Sewirą byli władcami Greków w Macedonii i sądzili w pełni sprawiedliwie. Później zaś, kiedy Grecy zaczęli dopuszczać się wyuzdania i nieprawości, [król] spostrzegł ich nieczystość i zbudował pięćset mocnych statków, zebrał wszystkich rozważnych i wybranych [ludzi] z całego królestwa, wsiadł na statki, po czym odpłynął z tego nieprawego miejsca i świata wraz ze wszystkimi rozważnymi, i przybył tu, i osiadł tam, gdzie widziałeś kolumny²⁰. Przeżyli wiele lat w pomyślności i umarli oboje. Uwieczniono ich na kolumnach, które zobaczyłeś. A król Herakles przepowiedział, że przybędziesz tutaj i wyjawiał nam twoje imię. Kiedy zaś umierał, spalił wszystkie statki, abyśmy nie powrócili do grzesznego świata. Ale i my zaczęliśmy dopuszczać się nieprawości, jak to mieliśmy w zwyczaju wcześniej. Bóg zobaczył nieprawości nasze, rozgniewał się i zesłał dzikich ludzi, którzy nas pozabijali. My zaś – tylu, ilu przeżyło – udaliśmy się tu na wyspę i żyjemy żywiąc się tymi owocami i studiowaniem mądrości. Zabierz stąd, Aleksandrze, wybranych mędrców, bo gdy pojedziesz do dzikich krajów, stracisz głowę i nie będziesz wiedział, co robić”. A gdy Aleksander usłyszał te słowa, zdziwił się i rzekł: „Nauka cenniejsza jest od złota i srebra. Bowiem rozważny człowiek w trudnym położeniu uratuje tysiąc tysięcy ludzi, głupi zaś zgubi drugie tyle”. I jął pytać mędrców²¹, i rzekł: „Czy mamy wojnę przed sobą?”. Wtedy oni mu odpowiedzieli: „Odtąd i dalej nie mamy wojny”. Tam jednak, gdzie płynie rzeka Okenaos, leżą Wyspy Błogosławionych. [Ich mieszkańcy] są to ludzie, którzy żyją w pokoju [danym] od Boga, a umysł ich w dzień i w nocy skierowany jest ku Bogu”. Aleksander zaś rzekł: „Skąd się tam wzięli?”. Oni zaś odparli: „Adam i Ewa mieli zakaz jedzenia z drzewa, które rosło na środku Raju, nie posłuchali jednak słowa Boga i jedli, zostali więc wygnani z Raju. Przybyli w to miejsce i przeżyli tutaj sto lat, a wzrok ich zawsze kierował się ku Rajowi i gorzko płakali. Mieli też dwóch synów, Kaina i Abla. Diabeł zaś poczuł zazdrość i sprawił, że Kain zabił Abla, swojego brata. Adam i Ewa gorzko opłakiwali zabójstwo Abla. Bóg ujrzął

²⁰ W nieco wcześniejszym fragmencie *Filady* (170-171) Aleksander w czasie swojej wędrówki odnalazł dwie kolumny z wyrzeźbionymi wizerunkami króla Heraklesa i jego małżonki. Jest to apokryficzna opowieść, mająca wyraźne źródło w *Romansie* Pseudo-Kallistenesa (III.28), gdzie władca dotarł do słupów Heraklesa. Jest to zresztą kolejny fragment, gdzie fabuła *Rimady* (2573-2586) pozostaje wierna *Romansowi* Pseudo-Kallistenesa i znacząco się różni od *Filady*.

²¹ Zdanie to bezpośrednio nawiązuje do sceny z *Romansu* Pseudo-Kallistenesa, wykorzystanej również przez innych autorów antycznych (m. in. Plutarcha), w której Aleksander przepytywał Brahmanów (gymnosofistów).

καιρὸν ἐγεννήθη ὁ Σῆθ καὶ ἀνετρέφη καὶ ἐτεκνοποίησεν εἰς τὸ νησί αὐτὸ τῶν Μακάρων. Καὶ εἶναι αὐτοὶ οἱ Μάκαρες ἀπὸ τὴν γενεὰν τοῦ Σῆθ. Καὶ εἶπεν ὁ Ἀλέξανδρος πρὸς τοὺς σοφοὺς: Πόθεν νὰ ὑπάγωμεν ἐκεῖ; Καὶ ἐκεῖνοι ἔδειξαν του. Καὶ ἐπεριπάτησεν ἡμέρας ἕξ καὶ ἦλθεν εἰς ἓνα βουνὶ ὑψηλὸν καὶ ἀνέβη ἐπάνω καὶ εἶδε τὸ νησί τῶν Μακάρων. Καὶ ὄρισε καὶ ἐποίησαν στύλον καὶ ἱστόρισαν τὸν Ἀλέξανδρον· καὶ ἐκράτει σπαθὶ εἰς τὸ χέρι του καὶ ἐδειχνε τὸ νησί τῶν Μακάρων. Καὶ ἀπ' αὐτοῦ ἐσηκώθη καὶ ἐπεριπάτησεν ἡμέρας ἕξ καὶ ἦλθεν εἰς ἄλλον βουνὶ ὑψηλὸν πολλὰ. Καὶ εἰς τὸ γέμμα τοῦ βουνοῦ ἤνθρον ἀνθρωπον δεμένον μὲ ἄλυσον· καὶ ἦτον ὑψηλὸς ὀργυιῆς εἴκοσι καὶ πλατὺς ὀργυιῆς δέκα καὶ ἀκούετο ὁ κλαυθμὸς του τριῶν ἡμερῶν δρόμον. Καὶ ὡσὰν τὸν εἶδεν ὁ Ἀλέξανδρος καὶ τὰ φουσατά του, ἔφριξαν. Καὶ ἀπ' αὐτοῦ ἦλθεν εἰς ἄλλο βουνὶ ὑψηλότερον καὶ ἤνθρε μίαν γυναῖκα δεμένην καὶ αὐτὴν μὲ ἄλυσον. Καὶ ἦτον καὶ αὐτὴ ὑψηλὴ ὀργυιῆς εἴκοσι καὶ πλατεῖα ὀργυιῆς δέκα. Καὶ ἦτον ἓνας ὄφις τυλιγμένος εἰς τὰ ποδάρια της καὶ τὴν κεφαλὴν του τὴν εἶχε εἰς τὸ στόμα της καὶ δὲν τὴν ἄφηνε νὰ συντύχη. Καὶ ἀπ' αὐτοῦ ἐπεριπάτησεν ἡμέρας ὀκτώ. Καὶ ἤνθρεν λίμνες πολλὰ καὶ μεγάλας καὶ ἤκουσεν ἀναστεναγμοὺς πικροὺς καὶ πολλοὺς καὶ δὲν ἐγροῖκα πόθεν ἔρχονται. Καὶ εἶχαν οἱ λίμνες ἐκεῖνες ὀφίδια πολλὰ. Καὶ ἐφάνη τοῦ Ἀλεξάνδρου ὅτι εἶναι ἡ κόλασις τῶν ἀμαρτωλῶν, ὅπου κολάζονται. Καὶ ὀλίγον ἐδιάβη καὶ ἤνθρε τὸν Ὠκεανὸν ποταμὸν καὶ εἶδε τὸ νησί τῶν Μακάρων καὶ ἐτέντωσεν εἰς τὴν ἄκραν τοῦ ποταμοῦ. Καὶ ἦτον τὸ νησί μακρὰν ἀπὸ τὴν γῆν μίλλια εἴκοσι. Καὶ ὄρισε τοὺς μαστόρους καὶ ἔκαμαν κάτεργα καὶ ἐσέβη εἰς τὸ νησί μὲ τὸν Ἀντίοχον καὶ μὲ τὸν Πτολεμαῖον. Καὶ εἶχε τὸ νησί ἐκεῖνο πωρικὰ πολλὰ καὶ ἀναρίθμητα, τὰ ὅποια ἄλλα ἀνθοῦσαν καὶ ἄλλα ἔφθιναν. Καὶ ἦτον τὸ νησί ἱστορισμένον μὲ τὴν ξυλοκαρπίαν – τὰ ὅποια δὲν τὰ εἶδεν ὀφθαλμὸς ἀνθρώπου – καὶ ὁ καρπὸς ἐκεῖτετο εἰς τὴν γῆν πολὺς. Καὶ εἰς τοὺς κλώνους τῶν δένδρων ἐκάθονταν πουλία περισσὰ πολλὰς λογῆς καὶ ἐλαοῦσαν εὐμορφα καὶ ὁ κελαδισμὸς των ἦτον χαρὰς καὶ λύπης ἀνταμωμένος. Καὶ εἰς τὰς ρίζας τῶν δένδρων ἔτρεχαν κρύες βρύσες καὶ τὸ νερό τους ἦτον γλυκὺ ὡσὰν ζάχαρη. Καὶ ἐσυναπάντησεν ἓναν ἀπὸ τοὺς Μακάρους ὁ Ἀλέξανδρος καὶ εἶπεν: Ἄς εἶναι εἰρήνη εἰς ἡμᾶς, ἀδελφέ. Καὶ ἐκεῖνος τὸν ἀπεκρίθη: Εἰς ὅλους ἄς εἶναι εἰρήνη, Βασιλεῦ Ἀλέξανδρε. Καὶ ὁ Ἀλέξανδρος πάλιν ἀπεκρίθη καὶ τοῦ εἶπε νὰ συντύχουν. Καὶ ἐκεῖνος πάλιν εἶπεν: Ὑπαγε ἔμπροσθεν εἰς τοὺς προεστούς μας, ὅπου σὲ ἀπαντεχαίνουσι καὶ θέλουσι σὲ υπάγει εἰς τὸν Βασιλεῖα μας τὸν Εὐαῖνην καὶ αὐτὸς σοῦ θέλει ὁμολογήσει περὶ τῆς ψυχῆς σου καὶ τῆς ζωῆς σου καὶ τοῦ θανάτου σου. Καὶ ἐξέβησαν πολλοὶ ἀνθρωποὶ εἰς συναπάντησθαι τοῦ Ἀλεξάνδρου καὶ ὅλοι εἰς τὸ στόμα τὸν ἐφιλοῦσαν καὶ τοῦ ὁμολογοῦσαν τὰ ὅσα θέλουσι τοῦ συνέβη. Καὶ ο

ich wielki i niepoczesony smutek, wysłał więc anioła, który rzekł: „Skąd u was taki żal? Zasmuciliście Boga. Bóg z ziemi go stworzył i z powrotem do ziemi odesłał. Wszyscy tam idą, ci którzy się już urodzili, i ci, którzy się urodzą. A Bóg da wam innego syna, Seta²², zamiast Abła. Odejdźcie z tego kraju, rozejdźcie się [na wszystkie strony] i zaludnijcie cały świat, a gdy upłynie pięć tysięcy pięćset lat²³ wtedy znów zobaczycie Raj. Oznajmił im to i pochowali Abła. Po pewnym czasie urodził się Set, wychował się i spłodził dzieci na tej Wyspie Błogosławionych. Są to [właśnie] ci Błogosławieni z rodu Seta”. I rzekł Aleksander do mędrców: „Jak możemy tam dotrzeć?”. A oni mu wskazali [drogę]. Szedł więc przez sześć dni i dotarł do wysokiej góry, wspiął się na szczyt i ujrzał Wyspę Błogosławionych. Rozkazał wtedy, by wzniesiono kolumnę, która przedstawia jego, jak trzyma w ręku miecz i wskazuje Wyspę Błogosławionych. Zszedł stamtąd, szedł kolejne sześć dni i dotarł do innej niezwykle wysokiej góry. Na stoku góry znalazł człowieka skutego łańcuchem. A był on wysoki jak dwadzieścia rozłożonych ramion i szeroki jak dziesięć rozłożonych ramion, a płacz jego niósł się tak, że słyhać go było trzy dni drogi dalej. Kiedy ujrzeli go Aleksander i jego żołnierze, przerazili się. Stamtąd zaś [Aleksander] dotarł do innej wysokiej góry i znalazł tam kobietę skutą łańcuchem. I ona była wysoka jak dwadzieścia rozłożonych ramion i szeroka jak dziesięć. Wokół jej nóg wił się wąż, a głowę trzymał w jej ustach i nie pozwalał wydobyć słowa. Stamtąd szli przez osiem dni. [Aleksander] natrafił na jeziora liczne i ogromne, słyszał też wiele gorzkich westchnień, nie wiedział jednak, skąd dochodzą. A w jeziorach tych mieszkało wiele węży. Wydało się Aleksandrowi, że to miejsce kaźni grzeszników, którzy tam odbywają kary. Jeszcze trochę posuwał się naprzód [Aleksander], aż znalazł się nad rzeką Okeanos i ujrzał Wyspę Błogosławionych, i rozbił obóz na brzegu rzeki. Wyspa Błogosławionych oddalona była od lądu o dwadzieścia mil. Nakazał rzemieślnikom, by zbudowali łodzie, i popłynął na wyspę z Antiochem i Ptolemajosem²⁴. Na wyspie było niezliczone mnóstwo drzew owocowych, spośród których jedne kwitły, drugie zaś przekwitały. Przyozdobiona była sadami, jakich nie widziało ludzkie oko, na ziemi zaś leżało mnóstwo owoców. Na gałęziach drzew siedziały roje ptaków wszelkich gatunków, które śpiewały przepięknie, a w ich śpiewie radość mieszała się ze smutkiem. U korzeni drzew wyływały

²² Historia narodzin Seta po zabójstwie Abła rzeczywiście została wspomniana w Biblii (I Mojż. 4, 25-26).

²³ Tyle według aleksandryjskiego sposobu liczenia czasu minęło od stworzenia świata do narodzin Chrystusa. Potwierdzałyby to soteriologiczny sens Bożej obietnicy.

²⁴ Ptolemeusz (I Soter) (367-282 p.n.e.) – postać historyczna, założyciel egipskiej dynastii Ptolemeuszów, jeden z generałów Aleksandra. W *Romansie* został przedstawiony jako najbardziej zaufany człowiek władcy, co jest kolejnym przykładem na silny wpływ egipski w utworze.

Ἀλέξανδρος ἐθαύμασε μὲ τὸν νοῦν του καὶ ἔλεγε: Τάχα ἄνθρωποι νὰ εἶναι ἐτοῦτοι ἢ ἄγγελοι; Καὶ ἐπῆγαν τον εἰς τὸν βασιλέα τὸν Εὐαῖνηθην. Καὶ ὁ Βασιλεὺς Εὐαῖνηθης ἐκάθετο ὑποκάτω εἰς ἓνα δένδρον κάρπιμον καὶ ὑποκάτω τοῦ δένδρου ἔτρεχε βρύσις· καὶ τὸ στῶμα καὶ τὸ σκέπασμά του ἦτον ἀπὸ τὰ φύλλα τοῦ δένδρου. Καὶ ὡσὰν εἶδε τὸν Ἀλέξανδρον, ἔσεισε τὸ κεφάλι του καὶ εἶπε: Διατί ἦλθες πρὸς ἡμᾶς, Ἀλέξανδρε Βασιλεῦ, ἀπὸ τὸν μάταιον καὶ ἁμαρτωλὸν κοσμον; Καὶ ἐπίασέ τον ἀπὸ τὸ χέρι καὶ ἐκάθισέ τον κοντά του καὶ εἶπε: Χαῖρε, Ἀλέξανδρε, ὀλουνῶν ἢ κεφαλή. Ὅταν θέλης πάρει τὸν κόσμον ὅλον, θέλεις ἀκολουθήσει τὸν Ἀντάνην. Ὡς ἤκουσεν ὁ Ἀλέξανδρος, ἐθλίβη ἐκ ψυχῆς καὶ εἶπε του: Διατί μοῦ εἶπες τέτοιον λόγον; Ὁ Εὐαῖνηθης εἶπε: Τοῦ μεγάλου καὶ φρονίμου ἀνθρώπου δὲν πρέπει νὰ τοῦ ὁμολογοῦν τὴν ἐξήγησιν τοῦ λόγου. Καὶ ὁ Ἀλέξανδρος εἶπεν: Ὅρίζεις νὰ φέρουν φαγητὰ ἀπὸ τοῦ τόπου μας, ὅπου ἔχομεν; Καὶ ὁ Εὐαῖνηθης εἶπεν: Ἄς φέρουν. Καὶ ὁ Ἀλέξανδρος εἶπε τοῦ Ἀντιόχου νὰ φέρουν ψωμί καθαρὸν καὶ κρασί. Καὶ ἤφερε καὶ εἶδε τα ὁ Εὐαῖνηθης καὶ δὲν τὰ ἐδέχθη. Ἀμὴ εἶπεν: Ἡμεῖς τέτοιαν τροφήν δὲν τρώγομεν. Ἀμὴ τὸ φαγητόν μας εἶναι ἀπὸ τὸ ξύλον ὅπου θεωρεῖς ἐπάνω μου, τὸ πιετόν μας εἶναι ἀπὸ τὴν βρύσιν ὅπου βλέπεις ἔμπροσθέν μου καὶ ἡ φορεσία μας εἶναι ἀπὸ τὰ φύλλα τοῦ δένδρου καὶ ὁ νοῦς μας εἶναι εἰς προσευχὴν νυκτὸς καὶ ἡμέρας πρὸς τὸν παντοκράτορα Σαβαώθ. Καὶ ἡ ζωὴ μας εἶναι πολλὴ εἰς τὸν τόπον ἐτοῦτον, καὶ ὅταν ἔλθῃ τὸ τέλος μας, ὑπάγομεν εἰς καλύτερον τόπον. Καὶ κόλασιν ποτὲ δὲν ἔχομεν, μόνον χαρὰν αἰείποτε. Καὶ ὑμνοῦμεν καὶ ψάλλομεν τὸν Θεόν. Καὶ ἐσύ, Ἀλέξανδρε, εἶσαι ὁ πρῶτος ὅπου ἦλθες ἐδῶ εἰς ἐμᾶς ἀπὸ τὸν ἁμαρτωλὸν κόσμον· ὅπου ἐδῶ ἀπὸ ἐσᾶς καμία ψυχὴ δὲν εὐρίσκεται. Καὶ ὁ Ἀλέξανδρος εἶπεν: Ὅσα μοῦ εἶπες, ὅλα καλὰ καὶ εὐμορφα εἶναι. Ἀκόμη δεῖξε μου πῶς εἶναι ἡ γέννησις σας, ὅπου γυναῖκες δὲν ἔχετε ἐδῶ. Ὁ Εὐαῖνηθης εἶπε: Καὶ εἰς ἐμᾶς εἶναι γυναῖκες, ἀμὴ δὲν εἶναι ἐδῶ, μόνον εἶναι εἰς ἄλλο νησί, ἔξ ἡμέρας παρεμπρός. Καὶ κάθε χρόνο ὑπάγομεν μίαν φορὰν ὡσὰν τὰ ζῶα καὶ κἀμνομεν ἀντάμα μὲ τὲς γυναῖκες τριάντα ἡμέρας. Καὶ ὡσὰν γεννηθῇ τὸ παιδίον, εἰ μὲν καὶ εἶναι ἄρσενικόν, μετὰ ἓνα χρόνον το λαμβάνει ὁ πατήρ του καὶ φέρνει το εἰς ἡμᾶς· εἰ δὲ καὶ εἶναι θηλυκόν, στέκεται μὲ τὴν μητέρα του ἕως νὰ ὑπανδρευθῇ. Καὶ ὁ Ἀλέξανδρος λέγει: Ἐὰν ὀρίσης, νὰ ἤθελα ἰδεῖ καὶ ἐγὼ τὸ νησί ἐκεῖνο. Καὶ ὁ Εὐαῖνηθης εἶπε: Τὸ νησί θέλεις τὸ ἰδεῖς, ἀμὴ μέσα τίποτας δὲν θέλεις ἰδεῖ. Καὶ εἰς τὸ κτίσμα τὸ χαλκοῦν θέλεις ὑπάγης, ἀμὴ μέσα μὴ βουληθῆς νὰ κοιτάξης, ὅτι πλέον ζωὴν δὲν ἔχεις. Καὶ ὁ Ἀλέξανδρος δὲν ἐπίστευτε τοὺς λόγους του καὶ ἐδιάβη εἰς τὸ νησί καὶ τίποτες δὲν εἶδε μέσα. Καὶ ἐδιάβη καὶ εἰς τὸ κτίσμα τὸ χαλκοῦν καὶ τὸ ἐπεριπάτησεν ὀλόγυρα καὶ δὲν ἐτόλμησε νὰ τηρήσῃ μέσα· εἰς τὸ ὅποῖον μόνον ὁ Θεὸς ἤξεύρει τί ἦτον μέσα καὶ

chłodne źródła, a woda z nich była słodka niczym cukier. Aleksander spotkał jednego z Błogosławionych i rzekł: „Pokój z nami, bracie”. A ten mu odpowiedział: „Pokój wszystkim, królu Aleksandrze”. Aleksander odezwał się znowu i rzekł, że chciałby porozmawiać, ten zaś wówczas powiedział: „Idź do naszych przełożonych, którzy cię oczekują i zaprowadzą cię do naszego króla Euanthesa²⁵, on zaś powie ci o twojej duszy, przepowie twoje życie i śmierć. I wyszło wielu ludzi na spotkanie Aleksandrowi, a wszyscy całowali go w usta i przepowiadali mu rzeczy, które miały mu się przydarzyć. Aleksander zaś zdziwił się i powtarzał sobie w myślach: „Ludzie to są czy aniołowie?”. Zaprowadzili go więc do króla Euanthesa.

Król Euanthes siedział pod drzewem rodzącym owoce, u stóp drzewa zaś wypływało źródło. Jego łoże i przykrycie były z liści drzew. Gdy ujrzał Aleksandra, potrząsnął głową i rzekł: „Czemu przybyłeś do nas, królu Aleksandrze, z marnego i grzesznego świata²⁶? Chwyć go za rękę, usadź obok siebie i rzekł: „Bądź pozdrowiony, Aleksandrze, władco wszystkich. Gdy zdobędziesz cały świat, pójdiesz w ślady Adanesa²⁷”. Gdy Aleksander to usłyszał, jego dusza zasmuciła się i rzekł do niego: „Dlaczego odezwałeś się do mnie w takie słowa?”. Euanthes odrzekł: „Wielkiemu i szlachetnemu mężowi nie trzeba wyklądać znaczenia słów”. Aleksander wtenczas rzekł: „Pragniesz, aby przyniesiono potrawy z naszych stron, co tylko mamy?”. Euanthes odparł: „Niech przyniosą”. Aleksander polecił więc Antiochowi, niech przyniosą czysty chleb i wino. Ten przyniósł, a gdy ujrzał je Euanthes, nie przyjął ich, lecz rzekł: „My takiego pokarmu nie spożywamy. Jedzenie nasze jest bowiem z drzewa, które możesz zobaczyć nade mną, pijemy ze źródła, które widzisz na wprost mnie, strój nasz jest z liści drzew, a myśli nasze w dzień i w noc zwracają się w modlitwie do wszechmogącego Sabaotha. Życie nasze tutaj trwa długo, a gdy się kończy, wędrujemy w jeszcze lepsze miejsce. Cierpienia nie znamy, a jedynie wieczną radość. Wysławiamy Boga i śpiewamy na jego cześć. Ty zaś, Aleksandrze, jesteś pierwszym, który przybył do nas z grzesznego świata. Tutaj bowiem nie ma od was żadnej duszy”. Aleksander zaś rzekł: „Wszystko to, co mi powiedziałeś, jest dobre i piękne. Wy tłumacz mi jeszcze, jak rodzą się u was dzieci, skoro

²⁵ Greckie imię króla, składające się z przedrostka -εὖ i rzeczownika ἀήθητος, dosłownie należałoby tłumaczyć jako *dobry, przyjemny kwiat*.

²⁶ Schrytlanizowane aleksandreidy interpretowały – zawartą już w *Romansie Pseudo-Kallistenesa* – myśl o ulotności i kruchości ziemskich w duchu Księgi Kaznodziei Salomona: „Marność nad marnościami, wszystko marność”. Tymi właśnie słowami, kilkakrotnie przytaczanymi w utworze, kończy się także *Filada*.

²⁷ Nie udało mi się dotrzeć do innych informacji o tej postaci i jej historii. Zarówno jednak w *Serbskiej Aleksandreidzie*, jak i wielu innych aleksandreidach, które przez kolejne wieki krążyły po Bałkanach, król Euanthes nie odwołuje się do historii Adanesa, lecz wprost przepowiada Aleksandrowi, że po podbiciu całego świata nie wróci już do ojczyzny. Tak zapewne należałoby rozumieć ten fragment również tutaj.

οὐχὶ ἄνθρωπος. Καὶ ὡσὰν δὲν εἶδεν τίποτες ἐκεῖ ὁ Ἀλέξανδρος, ἐγύρισε πάλιν εἰς τοὺς Μάκαρας καὶ ἐπῆγεν εἰς τὸν βασιλέα Εὐαῖνην καὶ εἶπε του: Δεῖξε μας, βασιλεῦ φρονιμώτατε, ἀπ' ἐδῶ καὶ ὀμπρὸς τί εἶναι; Καὶ αὐτὸς τοῦ εἶπεν: Εἰς ἐκεῖνο τὸ βουνί, ὅπου βλέπεις πῶς εἶναι στολισμένον μὲ ξυλοκαρπίαν πανεύμορφον, ἐκεῖ εἶναι ὁ τόπος ὅπου λέγεται Ἐδέμ, ὅπου ὁ Θεὸς ἀτὸς του ἐφύτευσε τὸν Παράδεισον· καὶ αὐτοῦ ἐπλασε τὸν Ἄδὰμ καὶ τὴν Εὐάν καὶ ἔβαλέ τους νὰ φυλάγουν τὸν Παράδεισον καὶ ἐφθόνησεν ὁ διάβολος καὶ ἐρμήνευσέ τους καὶ ἔφαγαν ἀπὸ τὸ ξύλον τὸ ἐμποδισμένον ἀπὸ τὸν Θεὸν καὶ ἐξορίσθησαν ἀπὸ τὸν Παράδεισον. Καὶ ὁ Ἀλέξανδρος εἶπε: Εἶναι ἡμπορετὸν νὰ ὑπάγω νὰ ἰδῶ καὶ ἐγώ; Καὶ ὁ Εὐαῖνης εἶπε: Ἀδύνατον εἶναι νὰ ὑπάγη ἡ ψυχὴ ἀντάμα μὲ τὸ κορμὶ εἰς τὸν Παράδεισον, καὶ μάλιστα ὅπου αὐτὸ τὸ βουνὶ εἶναι ὑψηλὸν καὶ μέγα καὶ ἔχει χαλκωματένιον κτίσμα ὀλόγυρα καὶ ἄνωθεν τοῦ κτίσματος στέκονται ἄγγελοι ἐξαπτέρυγοι καὶ ἔχουν ἄρματα πύρινα καὶ δὲν δύναται τινὰς νὰ ἰδῇ μέσα· ἀμὴ σύρε, Ἀλέξανδρε, ὀπόθεν ἦλθες.

nie macie tu żadnych kobiet?”. A Euanthes rzekł: „Są wśród nas kobiety, lecz nie tutaj, a na innej wyspie, o sześć dni drogi stąd. Każdego roku jeden raz, tak jak [czynią to] zwierzęta, jeździmy tam i współżyjemy z kobietami trzydzieści dni. A gdy narodzi się dziecko, jeśli jest płci męskiej, po roku zabiera je ojciec i przynosi do nas, jeśli natomiast okaże się płci żeńskiej, pozostaje z matką, dopóki nie wyjdzie za mąż”. A Aleksander mówi: „Jeśli pozwolisz, i ja chciałbym zobaczyć tę wyspę”. Euanthes odrzekł: „Wyspę zobaczysz, ale wewnątrz niczego nie dojrzysz. Podejdiesz do miedzianej budowli²⁸, ale do środka nie zaglądasz, będzie cię to bowiem kosztować życie”. Aleksander nie uwierzył jego słowom, i udał się na wyspę, nie jednak na niej nie ujrzał. Doszedł do miedzianego budynku, obszedł go wokół, nie odważył się jednak spojrzeć do środka. Jedynie Bóg wie, co jest wewnątrz, nie zaś człowiek. Gdy niczego tam nie ujrzał, Aleksander znów powrócił do Błogosławionych, udał się do króla Euanthesa i rzekł: „Pokaż nam, najroztropniejszy królu, co jest jeszcze dalej?”. On zaś mu rzekł: „Na tamtej górze, która, jak widzisz, przystrojona jest przepięknymi drzewami owocowymi, tam jest kraina, która nazywa się Eden, gdzie sam Bóg zasadził Raj, gdzie stworzył Adama i Ewę, i osadził ich, aby strzegli Raju. Gdzie diabeł poczuł zazdrość i skusił ich, aby jedli z drzewa zakazanego przez Boga, przez co zostali wypędzeni z Raju”. Aleksander zaś rzekł: „Czy możliwe jest, abym i ja poszedł zobaczyć [tamto miejsce]?”. A Euanthes odparł: „Niemożliwe jest, by dusza razem z ciałem poszła do Raju, zwłaszcza, że góra ta jest wysoka i wielka i ma wokół budowle z miedzi, a nad nimi stoją anieli cherubiny i mają ognistą broń, niemożliwe jest przeto, by ktokolwiek zajrzał do środka. Wracaj Aleksandrze tam, skąd przybyłeś”.

*przekład z języka nowogreckiego
Krzysztof Usakiewicz*

²⁸ W powyższym opisie można dopatrywać się związku miedzi z ogniem. W pismach apokryficznych, opisujących zaświaty (np. przy opisie Pałacu Bożego w wizji Henocha), występują kojarzące się z „miedzianą budowlą” ogniste mury, które odgradzają Raj, a także kobiety.